

(ON)VOORSTELBAAR (ON)VOORSPELBAAR

- leerpraktijken in 2020 -

Universiteit Utrecht

Redactie

Rick de Graaff, Jan Nekkers, Ineke van den Berg en Jos Zuylen

MesoConsult B.v.
Tilburg
januari 2005

(ON)VOORSTELBAAR (ON)VOORSPELBAAR

© 2005 **MesoConsult B.v.** Tilburg

Uit deze uitgave mag niets worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

ISSN-nummer 1384-2641

**Abonneren op de Studiehuisreeks
of bestellen van losse exemplaren:**

MesoConsult

Gounodlaan 15
5049 AE Tilburg

Tel. 013 - 456 03 11

Fax 013 - 456 32 76

E-mail: mesoconsult@wxs.nl

Internet: www.MesoConsult.nl

WOORD VOORAF

Het onderwijs in 2020, hoe ziet dat eruit? Wat gebeurt er dan in onze klaslokalen en collegezalen, wat doen onze docenten en vooral, wat doen onze leerlingen en studenten? Zijn er dan nog wel klaslokalen en collegezalen, zijn er nog wel 'docenten'?

Het IVLOS (Interfacultair Instituut voor Lerarenopleiding, Onderwijsontwikkeling en Studievaardigheden) van de Universiteit Utrecht bestond in 2004 15 jaar. We grepen die gelegenheid aan om 15 jaar achterom en vooral 15 jaar vooruit te kijken. Samen met docenten en onderwijsleiding is geprobeerd een beeld te krijgen van ontwikkelingen en mogelijkheden. In deze publicatie wordt een beeld gegeven van het proces en de opbrengst van die activiteiten. Wij willen dat graag met anderen delen, want bij het vormgeven van de toekomst van het onderwijs zijn we allemaal betrokken. We willen ook graag met velen in het onderwijs verder werken aan de uitkomsten van onze activiteiten, want voor het IVLOS is het werk aan de toekomst van docenten, leerlingen, studenten, onderwijsprogramma's en organisaties de kern. De leraren die wij nu opleiden zullen in 2020 15 jaar ervaring hebben en een belangrijke rol spelen in de vormgeving van het onderwijs in die tijd.

Terugkijkend naar het proces en de opbrengst is het een nuttige activiteit geweest, die we regelmatig willen herhalen. We willen over enkele jaren nog eens terugkijken en ook daarvan weer leren. En het lijkt ons ook waardevol voor onderwijsinstellingen om iets dergelijks uit te voeren voor hun specifieke situatie en missie.

De opbrengst van de scenariostudies zal invloed hebben op de activiteiten van het IVLOS en op onze strategische planning (de Universiteit Utrecht is net begonnen aan de discussie over een nieuw strategisch plan!). Deze inbreng zal ook invloed hebben op onze netwerken met scholen in het voortgezet onderwijs en op onze identiteit. Wij willen in de voorhoede lopen, vooruitkijkend in opleiden, ontwikkelen en onderzoeken, maar vooral ook samen met onze partners denken over en werken aan de toekomst in een dynamische omgeving. We willen daarbij flexibel zijn, maar ook betrouwbaar in onze activiteiten. Ons uitgangspunt is dat we werken voor gemotiveerde en getalenteerde leerlingen en studenten en dat we samenwerken met geïnspireerde docenten; dat we samenwerking steeds als startpunt hebben en dat we uitgaan van het vertrouwen in elkaar. En daardoor de toekomst van het onderwijs voorstelbaar en voorspelbaar maken.

Albert Pilot
hoogleraar directeur IVLOS

(ON)VOORSTELBAAR (ON)VOORSPELBAAR

MEDEWERKERS AAN DE BROCHURE

Redactie

Rick de Graaff, h.c.j.degraaff@ivlos.uu.nl, IVLOS UU

Jan Nekkers, nekkers@futureconsult.nl, Futureconsult bv

Ineke van den Berg, b.a.m.vandenberg@ivlos.uu.nl, IVLOS UU

Scenariowerkgroep "Leerpaktijken in 2020"

IVLOS: Hanne ten Berge, Dirk-Jan den Boer, Rick de Graaff, Jurjen van de Groep,

Sandra ter Horst, Gerrit-Jan Koopman, Heleen Wientjes

www.ivlos.uu.nl

Futureconsult bv: Jan Nekkers, Maureen Limpens

www.futureconsult.nl

IVLOS Lustrumcommissie 2004

Femmy van den Berg, Ineke van den Berg, Joop Buddingh, Rick de Graaff,

René van de Kraats, Saskia Noordewier, Robert-Jan Simons, Joke Rentrop.

Met dank aan

Universiteit Utrecht, www.uu.nl

Stichting SURF, www.surf.nl

ICT op School, www.ictopschool.net

Marco Snoek, Educatieve Faculteit Amsterdam

Toneelteksten

© Theaterbureau Heeman, www.heeman.nl

Melissa Prins

Illustraties

Afbeeldingen © en/of ontwerp, www.enof.nl

Foto's © IVLOS/I&M, Rob Houwen

INHOUD

Woord vooraf	3
Medewerkers aan de brochure	4
0 (On)voorstelbaar (on)voorspelbaar, leerpraktijken in 2020	7
0.1 De toekomst van onderwijs en leren	8
0.2 Dimensies	9
0.3 Leeswijzer	11
1 Ieder zijn eigen weg;	13
leren x individueel belang (scenario 1)	
1.1 Samenleving	13
1.2 Onderwijs	14
1.3 Discussie	17
2 Kwaliteit heeft een prijs;	21
onderwijs x individueel belang (scenario 2)	
2.1 Samenleving	21
2.2 Onderwijs	22
2.3 Discussie	25
3 Gemeenschappelijke waarden, vormend onderwijs;	29
onderwijzen x gemeenschappelijk belang (scenario 3)	
3.1 Samenleving	29
3.2 Onderwijs	30
3.3 Discussie	33
4 Kennis- en leergemeenschappen;	37
leren x gemeenschappelijk belang (scenario 4)	
4.1 Samenleving	37
4.2 Onderwijs	38
4.3 Discussie	40

(ON)VOORSTELBAAR (ON)VOORSPELBAAR

Column Marius Jaspers	43
5 Inspiratie	47
5.1 De 'soft spots' van toekomstige generaties (Carl Rohde)	47
5.2 De 21e eeuw wordt het tijdperk van identiteit en horizontaal leren (Etienne Wenger)	50
Verder lezen	53
Column Hanne ten Berge	55

0 (ON)VOORSTELBAAR (ON)VOORSPELBAAR

Leerpraktijken in 2020

Onder het motto '(On)voorstelbaar (on)voorspelbaar' heeft het IVLOS (Interfacultair Instituut voor Lerarenopleiding, Onderwijsontwikkeling en Studievaardigheden) van de Universiteit Utrecht een scenariostudie uitgevoerd naar leerpraktijken in 2020. Een scenariostudie is een middel om van toekomstige ontwikkelingen rond een thema of werkerrein de interactie, samenhang en mogelijke uitkomsten te doorgronden (verder lezen: Fowles, 1978; Weingand, 1995). Uitgangspunt van scenario's is dat de toekomst niet *voorspelbaar* is, maar dat een aantal mogelijke ontwikkelingen wel heel goed *voorstelbaar* kunnen zijn. Juist door onzekerheden op te zoeken, kun je anticiperen op een onzekere toekomst.

Laten we één ding vooropstellen: niemand is in staat exact de toekomst te voorspellen. Om het denken over de lange termijn te vergemakkelijken worden daarom vaak toekomstscenario's geconstrueerd. Scenario's worden nooit volledig werkelijkheid, maar zijn ook niet volledig uit de lucht gegrepen. Scenario's bouwen voort op hedendaagse trends en ontwikkelingen. Daarom zijn ze – als het goed is – plausibel. Het is denkbaar en mogelijk dat de toekomst er uit zal zien zoals het scenario heeft geschetst.

- Scenario's hebben vaak het karakter van ideaaltypen omdat ze intern consistent zijn en omdat de geschetste toekomst in extreme beelden is weergegeven. Ontwikkelingen en trends uit het heden zijn als het ware 'doorgeradicaliseerd' naar de toekomst toe. Om te vermijden dat scenario's als voorspellingen worden opgevat, worden altijd meerdere, onderling verschillende toekomstbeelden gepresenteerd.
- Scenario's zijn een instrument voor een strategisch debat. De centrale vraag is dan: wat doen we als het scenario werkelijkheid zal worden? Deelnemers aan het debat beoordelen de scenario's op aspecten die zij aantrekkelijk en aspecten die zij onaantrekkelijk vinden. Zij kunnen vervolgens strategische keuzen ontwikkelen om te bereiken wat zij aantrekkelijk vinden en te vermijden wat hen onaantrekkelijk voorkomt. Door de strategische keuzen vanuit verschillende scenario's naast elkaar te leggen, komen strategische dilemma's naar voren.
- Ook kunnen scenario's gebruikt worden om strategieën op hun 'robuustheid' te testen. Scenario's fungeren dan als 'windtunnels' voor beleid: zoals vliegtuigbouwers hun prototypen testen door ze aan verschillende windsnelheden bloot te stellen, kunnen strategische keuzes op hun bestendigheid in verschillende scenario's worden onderzocht. Een strategie die in meerdere scenario's stand houdt, is robuuster dan een strategie die slechts bij één scenario tot goede resultaten leidt.

- Scenario's kunnen ten slotte de ontwikkeling van een 'toekomstgeheugen' bevorderen. Doordat deelnemers aan een scenariobespreking zich verdiept hebben in meer mogelijke ontwikkelingsrichtingen dan die ene voor de hand liggende ontwikkeling, is hun referentiekader verruimd. Zij kunnen daardoor toekomstige gebeurtenissen in een van de scenario's plaatsen en zo een inschatting maken in welke richting de toekomst zich zal ontwikkelen.

0.1 De toekomst van onderwijs en leren

Onderwijs en leren staan - misschien meer dan ooit - volop ter discussie. De afgelopen jaren zijn verschillende scenariostudies geschreven op dit terrein. Het Ministerie van OC&W (2001a, 2001b) heeft scenario's ontwikkeld voor het voortgezet onderwijs en het hoger onderwijs en onderzoek in 2010. De Adviesraad voor het Wetenschaps- en Technologiebeleid heeft Schoolagenda 2010 uitgewerkt, ter verkenning van kennis van educatie in 2010 (AWT, 2002). De Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling heeft zes scenario's voor de ontwikkeling van het onderwijs beschreven (OECD, 2001). Snoek (2003) beschrijft het proces bij de totstandkoming van een scenariostudie naar de toekomst van de lerarenopleidingen in Nederland (Snoek & Wielenga, 2002; Snoek, Van der Wolk en Den Ouden, 2003). Organisaties als de SLO (2003, 2004) en Cito (2004) hebben scenario's ontwikkeld om hun positie te bepalen in de onderwijswereld. Het Center for Higher Education Policy Studies (CHEPS, 2004) van de Universiteit Twente heeft drie scenario's uitgewerkt over het Europese Hoger Onderwijs- en Onderzoeklandschap in 2020. De Universiteitsraad van de Universiteit Utrecht (2004) heeft drie scenario's uitgewerkt die drie uiterste toekomstbeelden van de UU in 2015 schetsen. Naast deze en vele andere scenariostudies heeft het IVLOS in 2004 ook nog eens vier scenario's ontwikkeld rond leerpraktijken in 2020. Niet omdat de andere scenariostudies niet bruikbaar zouden zijn, maar omdat het ontwikkelen van scenario's een leerproces in gang zet voor de organisatie en de betrokken medewerkers, en de discussie naar aanleiding van de scenario's een stimulerend en samenbindend effect heeft voor alle betrokkenen. Bovendien werkt het IVLOS op het raakvlak van voortgezet en hoger onderwijs, van onderwijspraktijk en onderwijsonderzoek, van docenten en lerenden, van contactonderwijs en e-learning. Dat maakte het mogelijk te streven naar de ontwikkeling van scenario's op de raakvlakken van deze terreinen.

Toekomstscenario's worden zowel in profit- als non-profitorganisaties gebruikt om grip te krijgen op toekomstige ontwikkelingen. Bedrijven zoals Shell maken systematisch gebruik van scenariostudies (zie www.shell.com/scenarios), en hebben daar ook hun eigen beproefde methodiek voor ontwikkeld. Van der Heyden (1996) beschrijft de scenariomethodiek in de volgende stappen:

- 1 vaststellen van kernvragen;
- 2 identificeren van onzekerheden vanuit de huidige situatie;
- 3 selecteren van de belangrijkste veranderingsterreinen;
- 4 vastleggen van dimensies en identificeren van de scenario's;
- 5 uitschrijven van de scenario's.

Een werkgroep, bestaande uit zeven IVLOS-medewerkers, heeft de stappen voor een scenariostudie doorlopen en vier scenario's uitgewerkt. De kernvraag die het IVLOS heeft geformuleerd, luidde: "Welke ontwikkelingen in samenleving en onderwijs verwachten we de komende 15 jaar die grote invloed kunnen hebben op voortgezet en hoger onderwijs, lerarenopleiding en onderwijsdienstverlening in 2020?". Vervolgens hebben we in twee brainstormsessies vanuit actuele ontwikkelingen een aantal thema's geformuleerd en die gescoord op impact en onvoorspelbaarheid. Daarna zijn uit de meest onvoorspelbare thema's twee dimensies geselecteerd waarvan we verwachten dat ze een grote invloed kunnen hebben op het onderwijs over de komende 15 jaar. In een 2x2 matrix levert dat vier kwadranten op, waarbinnen de scenario's verder zijn uitgewerkt.

0.2 Dimensies

In veel theorieën, discussies en studies over onderwijs is de tegenstelling '*leren versus onderwijzen*' belangrijk. De centrale tegenstelling wordt gevormd doordat het leerproces ofwel gestuurd wordt door de lerende zelf 'van binnenuit', ofwel van buitenaf door een docent, de leerstof of de overheid (National Research Council, 1999; Simons, Van der Linden & Duffy, 2000; Wells & Claxton, 2002). Hoewel er trends zijn dat de tegenstellingen in deze dimensie steeds meer lijken te gaan samenvallen, en dat onderwijzen steeds meer de vorm krijgt van 'helpen leren', valt nog niet te zeggen in welke mate in de komende 15 jaar de focus op het leren dan wel op het onderwijzen zal komen te liggen.

Bij de tweede dimensie staat de vraag centraal in welk of wiens achterliggend belang het leren en/of onderwijzen plaatsvindt. Leren geschiedt in een sociale context; bij alle leerpraktijken spelen daarom individuele en collectieve belangen. De bepaling van de verhouding daartussen is onderhevig aan politiek en maatschappelijk debat. Als men vindt dat leerpraktijken grotendeels aan het individu ten goede komen, ligt commercialisering van het onderwijs voor de hand. Dan worden leerpraktijken vooral via de markt gestuurd. Als men vindt dat leren en onderwijs de gemeenschap als geheel ten goede komen, ligt overheidssubsidiëring voor de hand en vindt sturing van leerpraktijken eerder door overheidsinterventie plaats (zie onder andere de scenariostudies van Cito, SLO, OECD/ATEE en UU-Raad). Dit heeft geleid tot formulering van de dimensie '*individueel belang versus gemeenschappelijk belang*'. Voor deze dimensie is gekozen, omdat in het huidige klimaat op dit punt

(ON)VOORSTELBAAR (ON)VOORSPELBAAR

grote veranderingen plaatsvinden in de richting van autonomie van onderwijsinstellingen en sturing via de markt. Het valt echter niet uit te sluiten dat in de toekomst een tegengestelde maatschappelijke trend naar voren komt.

Naast de twee dimensies zijn er maatschappelijke krachten die in alle scenario's een rol spelen. Het Sociaal en Cultureel Rapport (SCP, 2004) onderscheidt de vijf 'I's': individualisering, informalisering, informatisering, internationalisering en intensivering. De globalisering zal voortschrijden, de samenleving zal steeds meer multicultureel worden (CPB, 2004) en ook de informatie- en communicatietechnologie zal nieuwe ontwikkelingen kennen en op alle mogelijke manieren in het dagelijks leven geïntegreerd raken (SURF/WTR, 2004). Dat geldt voor alle scenario's, maar deze trends kennen in de onderscheiden scenario's verschillende uitingvormen.

De vier scenario's hebben de volgende titels:

- Kwadrant 1 (Leren x Individueel belang): 'Ieder zijn eigen weg'
- Kwadrant 2 (Onderwijzen x Individueel belang): 'Kwaliteit heeft een prijs'
- Kwadrant 3 (Onderwijzen x Gemeenschappelijk belang): 'Gemeenschappelijke waarden, vormend onderwijs'
- Kwadrant 4: (Leren x Gemeenschappelijk belang): 'Kenniss- en leergemeenschappen'

0.3 Leeswijzer

Deze publicatie bevat:

- de scenariostudie '(On)voorstelbaar (on)voorspelbaar; Leerpraktijken in 2020'
- de belangrijkste uitkomsten uit de workshops waarin tijdens het IVLOS-lustrumsymposium van 1 oktober 2004 de scenario's bediscussieerd zijn;
- een verslag van de lezingen van Carl Rohde en Etienne Wenger, waarin zij hun visies hebben gegeven op toekomstgericht onderwijs en leren;
- voorbeelden van toekomstgericht onderwijs, zoals gepresenteerd op de infomarkt tijdens het lustrumsymposium;
- twee columns over leerpraktijken in 2020.

De resultaten van de studie werden tijdens het symposium gepresenteerd en bediscussieerd. Bij toekomstscenario's gaat het niet alleen om de vraag hoe de toekomst eruit zou kunnen zien, maar ook om de vraag welke consequenties de gepresenteerde scenario's al kunnen hebben voor de praktijk van vandaag. De vraag is dan: *Gesteld dat een scenario werkelijkheid wordt, wat kunnen we nu doen om de positieve aspecten van het scenario te helpen verwezenlijken en de negatieve aspecten zo veel mogelijk te vermijden?* Belangrijk is de scenario's niet als voorspellingen te lezen. De scenario's zijn bedoeld als instrumenten om na te denken over een onzekere toekomst. Met behulp van scenario's kunt u zich proberen voor te stellen hoe uw doelgroep en hoe leerpraktijken er in de toekomst kunnen uitzien. Wat voor consequenties zou dat kunnen hebben voor de organisatie waarin u werkzaam bent en voor uw eigen positie en functioneren? U kunt met de verworven inzichten een 'strategisch gesprek' voeren en zo samen met anderen onderzoeken hoe u zich tot de toekomst verhoudt.

Bij onderwijzen en leren gaat het erom dat nieuwe generaties zich op de toekomst kunnen voorbereiden. Daarom is het van belang het onderwijzen en leren toekomstgericht te helpen invullen. Wie het onderwijs ter harte gaat, zal daarom steeds met het gezicht naar de toekomst staan.

VOORBEELDEN VOOR TOEKOMSTGERICHT ONDERWIJS:

Willy Siksema, docente wiskunde op de Kees Boeke school, alias De Werkplaats (www.wpkeesboeke.nl), zegt dat het haar geen moeite heeft gekost leerlingen uit het vmbo mee te nemen naar de lunchmarkt. Deze vier leerlingen - op de Kees Boeke school heten ze 'werkers' - vertellen de voorbijgangers hoe hun leerweg eruit ziet. Daarbij maken ze gebruik van film en foto's. Op De Werkplaats is men vooral vernieuwend bezig in het vmbo, waar onderwijs als projectonderwijs wordt aangeboden en waarin kleinschaligheid en begeleiding door meerdere docenten per groep centraal staat.

(ON)VOORSTELBAAR (ON)VOORSPELBAAR

Heleen Wientjes (h.wientjes@ivlos.uu.nl), opleider en trainer IVLOS, staat op de markt met 'Compacten en Verrijken' (<http://www.ivlos.uu.nl/adviesentraining/aanbodvoorscholen/hoogbegaafden/perdixcursussen/33853main.html>). Dit C&V model is een methode om het onderwijs aan te passen aan de mogelijkheden en behoeften van begaafde leerlingen. De docent dikt het programma in en heeft tijd om verrijkingsactiviteiten aan te bieden. Deze groep leerlingen hoeft zich niet langer meer te vervelen! Heleen traint de docenten in deze aanpak.

1 IEDER Z'N EIGEN WEG

- leren x individueel belang (scenario 1) -

1.1 SAMENLEVING

De overheid heeft zich in 2020 teruggetrokken uit veel sectoren waar zij vroeger verantwoordelijk voor was. Onderwijs, gezondheidszorg en sociale zekerheid worden nauwelijks nog door de overheid gereguleerd. Overheden hebben zich geconcentreerd op taken als rechtspraak, wetgeving en binnenlandse en buitenlandse veiligheid. Door de terugtrekkende overheid is een mondiale vrijemarkteconomie ontstaan. Ict heeft een transparante markt voor goederen en diensten mogelijk gemaakt, waarin vraag en aanbod voortdurend de prijs bepalen. Het internet vormt de infrastructuur waarop bedrijven en individuen niet alleen producten, maar vooral ook arbeid, kennis en expertise verhandelen via internationale veilingssites. Daardoor vindt onderwijs en ontwikkeling plaats los van plaats of tijd, los van taal of cultuur. Onderwijs is waarlijk mondiaal geworden.

De ict kenmerkt zich door geïntegreerde systemen waarop een grote variëteit aan applicaties functioneert. Op dat punt biedt de markt een zeer grote keuzevrijheid aan consumenten. De basissystemen zijn via intelligente middleware met elkaar verbonden. Daardoor fungeert de mini-pc in het ene geval als personal assistant op de expertiseveiling, in het andere als vertaalmodule (vertalingen van en naar het Chinees vormden het laatste grote struikelblok), nu eens als leerrouteplanner, dan

weer als internetagent. De hardware ziet er heel anders uit dan 15 jaar geleden: pc's, telefoons en camera's zijn geïntegreerd, en na de doorbraak van spraakherkenning in 2010 zijn toetsenborden antiquarisch geworden. Draadloos internet heeft de rol van tv en radio overgenomen. Doordat de technieken van umts (mobiele telefoon), adsl (internet) en wifi (draadloze netwerken) gecombineerd werden, is iedereen overal en altijd on line.

1.2 ONDERWIJS

Vanaf 2008 is in Nederland een operatie in gang gezet om het onderwijs verregaand te privatiseren. Burgers moeten het belastingvoordeel dat deze operatie heeft opgeleverd, gebruiken om hun eigen onderwijsconsumptie te financieren. Alleen het basisonderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs worden nog door de overheid georganiseerd en gefinancierd. Daarbuiten is het aanbod van het traditionele onderwijs vrijwel verdwenen. Scholen, hogescholen en universiteiten bestaan niet meer als onderwijsinstututen. De scheidslijnen tussen voortgezet, beroeps- en wetenschappelijk onderwijs zijn verdwenen. Lerenden zoeken via het expertiseveilingnetwerk coaches en leermodules op eigen niveau en interessegebied en ontwikkelen zich zo in een beroepsmatige of wetenschappelijke richting. Leerplicht en centrale examinering en diplomering zijn daarmee ook verdwenen; vraag en aanbod sturen de individuele leerbehoefte, leermotivatie en succes op de arbeidsmarkt. Portfolio's spelen een belangrijke rol bij werving en selectie.

Voortgezet onderwijs

Docenten bestaan niet meer als aparte beroepsgroep; alleen het basisonderwijs vormt daarop nog een uitzondering. Lerenden zoeken zelfstandig naar die bedrijven of personen die hen het best kunnen helpen om hun leerambities te verwezenlijken. Wie over expertise of coachingscapaciteiten beschikt, biedt deze aan op de talloze expertiseveilingen. Individuen of groepen lerenden doen een elektronisch bod. Zo verzekeren zij zich van persoonlijke begeleiders of experts die hen veelal op afstand wegwijs maken in kennis, leergames, databanken met interactieve leerobjecten, newsgroups, stagemogelijkheden of doorverwijzen naar andere experts. Veel allochtonen, ook van de 4e generatie, kopen expertise en begeleiding in in het thuisland van hun voorouders.

Hoe interessanter het portfolio van een aanbieder, hoe hoger het tarief dat hij/zij kan vragen voor expert- en begeleidingsactiviteiten. Prijs en kwaliteitsverschillen leiden echter tot een toenemende tweedeling in de samenleving: wie minder expertise te bieden heeft, heeft minder te besteden en kan dus weer minder expertise en begeleiding inkopen.

Iedereen volgt zijn of haar eigen leerweg in eigen tempo, maar wie snel en succesvol zijn traject doorloopt is een gewild medewerker voor veel bedrijven. Eigen initiatief en zelfdiscipline zijn daarmee noodzakelijke vaardigheden. Wie zich dat te laat realiseert, heeft een grote achterstand op de arbeidsmarkt.

Hoger onderwijs

Anno 2020 zijn universiteiten in de eerste plaats onderzoeksinstituten die wereldwijd samenwerken met andere instituten, bedrijven en individuele experts. Vanuit de bedrijven nemen ook junior onderzoekers deel aan de research communities. Fundamenteel onderzoek en R&D worden gefinancierd door het bedrijfsleven en uit de inkomsten op het expertiseveilingnetwerk. Deelnemers aan gerenommeerde researchcommunities vragen hoge prijzen op de expertiseveiling en kunnen alleen door succesvolle communities en grote bedrijven worden ingehuurd. Deze financieringsvorm heeft risico's voor het voortbestaan van economisch minder relevant onderzoek, hoewel internationale fiscale maatregelen ervoor gezorgd hebben dat de subsidiëring hiervan vanuit particuliere fondsen inmiddels weer aan het groeien is.

Lerarenopleidingen

Diploma's bestaan nauwelijks nog. Selectie van personeel is dan ook lastig. Hoe waardeer je iemands opleiding wanneer die opleiding eigenlijk uniek is? Verschillende voormalige lerarenopleidingen en onderwijsexpertisecentra zijn in dit gat gesprongen – zij moesten wel, want met het verdwijnen van leraren als beroepsgroep zijn ook de lerarenopleidingen verdwenen. Een aantal voormalige lerarenopleidingen accrediteren leerportfolio's en expert- en coachingskwaliteiten. Een geaccrediteerd portfolio is vereist voor het aanvragen van een mondiaal erkende bachelor- of mastertitel.

Welkom bij: de familie Wonderwel

Het is 2020 en het gaat goed met de familie! Vader Lex is glazenwasser, die zich heeft opgewerkt en nog steeds aan het bijscholen is. Zijn jarenlange inzet werpt nu zijn vruchten af.

Moeder Hadassah is maatschappelijk werkster. Ze zorgt ervoor dat zij, Lex en de kinderen met grote betrokkenheid in de wereld staan. Daarnaast mag ze zich graag creatief uiten.

Zoon Arend wordt dierenarts. Hij is leergierig, maar heeft nog een lange weg te gaan. Gemotiveerd en gepassioneerd stevent hij op zijn doel af.

Dochter Elise... tja dochter Elise. Ze weet het nog niet zo goed. Ze is zoekende. Dat kan. Het kost wat. Tijd. En geld. Maar het kan.

(ON)VOORSTELBAAR (ON)VOORSPELBAAR

FAMILIE WONDERWEL I

Familie Wonderwel zit aan tafel te ontbijten. Iedereen heeft een laptop voor zijn/haar neus behalve dochter Elise, zij leest tijdschriften. Over en weer worden er ontbijtspullen aangegeven en aangepakt.

Lex (leest vanaf zijn laptop)

Komt net een bod uit. Potverdomme. Die bedragen! Dat ze dit bieden voor zo'n stakker als ik.

Hadassah

Nou Lex, niet zo bescheiden. Is je eigen verdiense.

Elise

Daar snap ik dus niks van hè? Eerst ben je niks, een nitwit. Niemand kent je, niemand wil je. En nu ineens besluiten ze dat je hip bent.

Lex

Nou hip.

Elise (met reclamestem)

Gedegen praktijkervaring opdoen: Lex Wonderwel! Personal coaching op niveau: Lex Wonderwel! Ze kennen je niet eens. Alleen je papieren.

Arend

Vader investeert in zijn toekomst. Dat wordt opgepikt op de expertiseveiling.

Elise

Waarom werd 'ie niet opgepikt toen 'ie twintig hoog aan een gebouw hing om ramen te wassen?

Hadassah

Moet er niet meer aan denken zeg.

Lex

Die tijden zijn gelukkig voorbij.

Arend

Let's face it zusje, kennis is macht. Een goed gevuld portfolio betekent meer werk, betekent meer...

Elise (maakt geld/kassageluid)

Ching ching. Bah.

1.3 DISCUSSIE

Aantrekkelijk vs. onaantrekkelijk

In dit scenario is vooral de keuzevrijheid aantrekkelijk. Het individu krijgt de kans zijn of haar eigen weg te zoeken en zelf te bepalen wat, waar en wanneer hij of zij kennis wil gaan halen. En omdat dit de norm is "hoef ik me niet te verdedigen dat ik mijn eigen weg ga, het mag!" Omdat leerlingen zelf hun eigen behoeften kunnen vaststellen zullen ze daar ook gemotiveerder aan gaan werken. Door het portfolio-systeem ligt de nadruk meer op de persoonlijke ontwikkeling van een individu. Vanuit het perspectief van de docent is het aantrekkelijk dat je met een breed scala aan leervragen te maken krijgt. Werd je in 2004 als docent voornamelijk op een specialisme aangesproken, in 2020 worden ook je andere competenties benut.

Instellingen zullen een geweldige vrijheid hebben. Voor veel deelnemers is dat een verademing. Je kunt als instelling alles aanbieden en je hoeft je niet te laten beperken door regels. Volgens sommigen is dit een aantrekkelijk scenario voor het aanleren van onderzoeksvaardigheden op de universiteit: de meester-gezel relatie komt terug. De kritiek op het scenario lijkt vooral gevoed te worden door gedachten over kinderen. Kinderen hebben volwassenen nodig om gestuurd te worden. Volwassenen moeten de ontwikkeling van kinderen sturen. "Ik zal mijn docenten verbieden om zo te werken. Kinderen hebben liefde en warmte nodig. Pedagogogen in plaats van tutoren". Kinderen van 15 kunnen geen keuzes maken, de intrinsieke motivatie is er niet. Alleen door interactie met de peergroup en docenten ontstaat motivatie. Kinderen blijven zoeken naar ontmoetingen. Een ander, nadelig punt is het gevaar dat individualisme doorschiet naar egoïsme en gebrek aan solidariteit. Wie er niet in slaagt zichzelf van goede begeleiding te voorzien, of die niet kan betalen, heeft pech en valt uit de boot.

Concrete toekomst

Vrijheid leidt tot pluriformiteit, immers mensen verschillen in hun wensen, ambities en kunnen. Een explosie van uitwisseling en creativiteit zal hiermee gepaard gaan, zeker als dit gekoppeld wordt aan ict: "Ik kan corresponderen met iedereen in de wereld, de afstand is klein en de kennis is makkelijk bereikbaar, je kunt elkaars portfolio's zien en weten waar je mensen kunt vinden". We zullen nu echt kunnen leren van andere culturen! In 2020 zijn er slimme zoekmachines waarmee je kwalitatief goede en goedkope docenten kunt zoeken. Ook zullen docenten en lerenden in 2020 van rol kunnen wisselen. De lerende kan docent zijn - en andersom. In 2020 zullen er nog steeds scholen bestaan, maar dan in de vorm van kleine ondernemingen. Scholen fungeren als intermediair omdat ze over een talentenbank (van experts) beschikken, ook bieden ze begeleiding bij het vergelijken van portfolio's van experts. Een deelnemer verwacht dat een school altijd over een infrastructuur beschikt waar lerenden zich kunnen bekwamen in bijvoorbeeld techniekonderwijs. Anderen voorzien dat dit type onderwijs via simulaties zal worden verzorgd. Daarnaast denken sommigen dat een school ook in 2020 ruimtes heeft voor 'face-to-face'-begeleiding, omdat daar dan nog steeds behoefte aan is. Een andere deelnemer wil zich met zijn school op de naar verwachting grote groep mensen richten die niet in staat is het eigen leerproces te organiseren en te betalen. Zij verhuuren lokalen aan groepen die samen leren.

De dag zal anders verlopen en de dagelijkse werkzaamheden zullen veranderen. Een typische dag van een docent ziet er als volgt uit: eerst een frisse neus halen in het park, daarna de pc aan en de email lezen. De docent is een specialist op een klein terrein en helpt leerlingen online met vragen op zijn gebied. Hij is niet in dienst maar zelfstandig.

"Ik moet creatief en dynamisch zijn" zo geeft iemand aan, "ik ben dus onderdeel van een vreselijk ratrace en ben als een dolle elke dag mijn portfolio aan het updaten". Een ander begint de dag met "kijken of ik nog besta, door op Google na te gaan hoeveel hits ik heb, en als dat er te weinig zijn dan word ik ongerust". Een deelnemer stelt zich voor bij een accreditatie-instituut te werken: "Iemand die Engels wil leren vraagt referenties ten aanzien van een bepaald persoon die ze als begeleider op het oog heeft. Ik kijk naar het portfolio van de betreffende persoon, probeer via mijn netwerk erachter te komen wat die persoon waard is en geef vervolgens advies aan degene die Engels wil leren over de prijs van die begeleiding". Een deelnemer uit de uitgeverwereld voorziet een verandering in de richting van maatwerkpakketten in plaats van standaard lesmethodes. De focus zal ook niet meer op de docent als doelgroep liggen maar vooral op de student/leerling. Veel materiaal zal niet meer in boekvorm verschijnen maar vooral digitaal beschikbaar zijn waarbij theorie en verwerking tegelijk aangeboden worden. Een onderwijskundig adviseur ziet zijn werk in 2020 vooral bestaan in het bemiddelen tussen vragen van mensen in het onderwijs en experts die hier in kunnen voorzien. Zo heeft hij in 2020 bemiddeld tussen een indiaan uit de VS en een groep mensen die meer wilden weten over de waarde van de Aarde.

Consequenties voor de praktijk van vandaag

Om de aantrekkelijkheden van dit scenario binnen te halen kunnen een aantal concrete stappen nu al worden genomen, zoals het maken van een mooi portfolio en het creëren van eigen ketens en netwerken. Om de nadelen van doorgesloten egoïsme te voorkomen zouden we het als een uitdaging moeten opvatten om bij het ontbreken van een systeem daar zelf vorm en invulling aan te geven. Een mooi motto is: 'Met elkaar ieder zijn eigen weg' of 'Samen wijs op je eigen weg'.

Robert-Jan Simons, hoogleraar didactiek in de digitale context en werkzaam bij het Ivlos, vindt dat het privatiseren van het hbo onder bepaalde voorwaarden wel kan, maar dat universiteiten 'normen- en waardenvrij' gefinancierd moeten worden. Om geen persoonlijk contact meer te hebben tussen student en docent vindt hij slecht.

De Utrechtse docent taalwetenschappen Hans van de Velde gelooft niet dat al het onderwijs binnen afzienbare tijd geprivatiseerd wordt. En in je eentje studeren achter je pc lijkt de sociolinguïst niet bevorderlijk voor de kwaliteit van het onderwijs; "Ik denk dat de goede universiteiten zich gaan onderscheiden van de gewone door individuele begeleiding en contact, vooral in de masterfase."

(ON)VOORSTELBAAR (ON)VOORSPELBAAR

Een toekomst waarin universitair onderzoek gefinancierd wordt door het bedrijfsleven, brengt volgens de Utrechtse evolutionair bioloog Roy Erkens grote gevaren voor het wetenschappelijk onderzoek met zich mee. Dan komt de objectiviteit van de leerstof in het geding. "En zelfstandigheid is goed, maar studenten kunnen niet zelf bepalen wie de beste expertise in huis heeft. Daar zijn ze nog veel te onervaren voor."

bron: U-blad 06, 14 oktober 2004

Op een dag over leren in 2020 mag de School voor de Toekomst (<http://www.svdt.org/>) natuurlijk niet ontbreken. Dit innovatiecentrum van het Koning Willem I College richt zich op fundamentele vernieuwing van het (beroeps)onderwijs door inzet van e-learning en creatief en patroon doorbrekend denken. Op de markt presenteert Ton van der Moolen de in samenwerking met Intra-Quest gemaakte J4-Toolkit. Met deze toolkit kunnen leermiddelen ontwikkeld worden waarmee de student zoveel mogelijk zelfstandig en in zijn eigen tempo te werk gaat, met desgewenst een beroep op ondersteuning-op-maat.

2 KWALITEIT HEEFT EEN PRIJS

- onderwijs x individueel belang (scenario 2) -

2.1 SAMENLEVING

Anno 2020 is de verhouding tussen collectief belang en individueel belang niet in evenwicht. Dat komt doordat veel maatschappelijke systemen - traditioneel gericht op het gemeenschappelijk belang - ondergraven zijn door individuele belangen. Nederland is daardoor een 'gespleten samenleving' geworden, die wordt gekenmerkt door differentiatie en sociale tegenstellingen. De verschillen tussen arm en rijk zijn groot, en lopen dwars over de verschillen tussen etnische bevolkingsgroepen heen. Onder de oppervlakte van de samenleving heersen grote spanningen. Die spanningen worden nog versterkt doordat de Nederlandse economie maar niet uit de depressie van 2015 wil komen. Nederland is achtergeraakt in Europa en heeft al een derde waarschuwing van de Europese leiding ontvangen. Het feitelijke beleid wordt grotendeels door Europa ingevuld.

2.2 ONDERWIJS

De koerswijziging, die in Nederland rond de eeuwwisseling in het onderwijsbeleid werd ingezet, vindt in 2020 zijn voltooiing. Onderwijsinstellingen zijn volledig autonoom. Iedere instelling bepaalt zelfstandig de inrichting van het onderwijs. Het budget is deels afkomstig van de overheid op basis van leerlingental en groten-deels afkomstig uit eigen inkomsten. De overheid stuurt alleen nog via leerplicht en eindtermen; de inspectie heeft de taak vast te stellen of de schoolexamens aan de eindtermen voldoen. Doordat de instellingen zich op allerlei manieren profileren, is het beeld van het onderwijs zeer gedifferentieerd. Er is een grote variatie aan visie op didactiek en maatschappij. Scholen voor basis-, voortgezet en hoger onderwijs concurreren met elkaar om leerlingen binnen te halen. Scholen willen graag hoog scoren op de diverse rankings. Dat kan bijvoorbeeld gaan om het percentage leerlingen gesponsord door een multinational of om de combinatie van een laag schoolgeld met een hoog slagingspercentage.

Voortgezet onderwijs

In het v.o. is per school een beperkt aantal breed opgeleide seniordocenten werkzaam. Vaak vormen zij de maatschap van de school. Het kernteam van seniordocenten vormt het human capital van een school. Als bindende factor en drijvende kracht bepaalt dit team hoe een school zich profileert op de onderwijsmarkt. Maatschappen van seniordocenten hebben juniordocenten in dienst en trekken naar behoefte flexdocenten aan: autonome professionals of educatieve ondernemers die ingehuurd worden voor gespecialiseerde dienstverlening.

De ontwikkeling van ict heeft de differentiatie en specialisatie in het onderwijs sterk bevorderd. Instellingen wedijveren in het aanbieden van e-learning in virtuele klaslokalen en campussen. 'Server based computing met thin clients', waarbij de applicatie op een server draait en gebruikt wordt via het netwerk en de samensmelting van mobiel en pc hebben e-learning in een stroomversnelling gebracht. De concurrentie tussen onderwijsinstellingen heeft er wel toe geleid dat er weinig samenhang bestaat in de elektronische infrastructuur: er zijn nauwelijks standaarden voor virtual learning en het koppelen van systemen levert voortdurend grote problemen op.

De ontwikkeling van psychofarmaca die de concentratie, het geheugen en andere leervermogens versterken, heeft een omvangrijke 'leermiddelen'-sector in het leven geroepen, alsmede verslavingsproblemen bij grote groepen leerlingen en studenten.

Hoger onderwijs

Het verschil tussen het vroegere hbo en de universiteit is weggefallen. Alle instel-

lingen van hoger onderwijs heten tegenwoordig universiteit en functioneren meestal in een internationaal consortium. Ze zijn sterk gedifferentieerd naar focus. Er zijn goedkope massa-universiteiten ontstaan naast dure researchuniversiteiten. Doordat bedrijven graag investeren in veelbelovende studenten, blijft het ook voor talentvolle studenten uit achterstandsmilieus mogelijk om een topopleiding te volgen. Bijzondere hoogleraren zijn zo weinig uitzonderlijk dat de term gaandeweg is verdwenen; de meeste hoogleraren bekleden ook functies in het bedrijfsleven, bij de overheid of bij internationale organisaties. Alumni dragen via fiscaal voordelige schenkingen belangrijk bij aan de bekostiging van het hoger onderwijs.

Aan sommige universiteiten zijn de bacheloropleidingen campusgeoriënteerd, andere bieden veel on-line-cursussen aan in samenwerking met zusterinstellingen elders. In een samenleving waarin vrijwel alle communicatie tijd- en plaatsonafhankelijk kan verlopen, kiest een toenemend aantal studenten er juist voor hun opleiding te volgen in een niet-virtuele sociale context. Na hun bacheloropleiding gaan vrijwel alle studenten eerst werken. Een masteropleiding volgen de meesten vanuit een baan, op basis van een contract met hun bedrijf waarin ze garanderen na hun opleiding nog enkele jaren werkzaam te zullen blijven. Masteropleidingen zijn in de regel parttime en internationaal. Ze kunnen grotendeels on-line worden gevolgd, met enkele malen per jaar een intensief cursusweekend. De tijd dat iemand bijna standaard een master volgde aan de instelling van zijn bacheloropleiding, ligt al lang achter ons. De keuze voor een specifieke masteropleiding wordt bepaald door je eigen ambities, de behoeften van je bedrijf en de kosten van de opleiding.

Lerarenopleidingen

Opleiding en professionalisering worden verzorgd vanuit de basis van de onderwijsinstellingen zelf. Hier vindt de opleiding plaats in de vorm van meester-gezelrelaties, waarbij seniors juniors on the job coachen. Zo verzekeren scholen zich ervan dat nieuwe docenten binnen het profiel van de school worden opgeleid. Verdere professionalisering vindt plaats door gespecialiseerde docentenopleidingen of gespecialiseerde professionals. De kwaliteitsborging van de scholing aan professionals vindt plaats via certificering.

FAMILIE WONDERWEL II

Lex
Mag ik even?

Arend (opgefokt)
Universiteit Cambridge, gespecialiseerd in holo-learning. Universiteit Utrecht, con-

centreert zich op het opleiden van onderzoekers. Profileert zich als Nobelprijswinnaarsfabriek. Nummer één op de ranking van de best geoutilleerde simulatie laboratoria. Universiteit Kaapstad, goedkoop en breed georiënteerd, hecht grote waarde aan maatschappelijk inzetbaar studiemateriaal. Ik word gek!

Lex

Welkom in de wereld van de luxeproblemen jongen. En nou wil je vader even wat zeggen.

Hadassah

Schat wat maak je je toch druk? Ach, nog steeds geen reacties?

Lex

Juist wel! Het VMBO Tilburg wil me hebben. Ze zien een goeie flexer in me.

Elise

Wat! No way dat jij bij mij op school les gaat geven.

Hadassah

Ach maak je toch niet druk kind. Je zult 'em nooit zien. Als flexdocent geeft hij alleen speciale begeleiding waar nodig. Oh Lex, dit heb je altijd al willen doen.

Lex

Waar.

Hadassah

Maar?

Lex

De directeur heeft me net de richtlijnen van het schoolbeleid gestuurd.

Hadassah

Dus.

Lex

Vernieuwing vernieuwing vernieuwing! Ik moet in staat zijn aan de hand van de nieuwste technieken les te geven. Hoe kun je een ambacht als glazenwasser nou moderniseren? Ik wil die kinderen een vak leren. Ze moeten weten wat te doen met vette vlekken. Of hoe ze zich redden wanneer mevrouw des huizes halfnaakt een kopje koffie aanbiedt. Wat heb je dan aan een gesimuleerde situatie?

Hadassah

Je moet met je tijd mee liefje. Zo'n school moet zich profileren met de nieuwste technieken. Klassiek onderwijs is nou eenmaal passé.

2.3 DISCUSSIE

Aantrekkelijk versus onaantrekkelijk

Dit scenario biedt voordelen voor onderwijsinstellingen, voor individuen en voor het bedrijfsleven. Het feit dat scholen en universiteiten zich moeten profileren biedt kansen. Binnen onderwijsinstellingen is een breed aanbod noodzaak en er zal een breed palet aan specialisaties ontstaan. Je hebt als instelling de ruimte voor kwaliteit te kiezen doordat je de opleiding van docenten zelf in handen hebt en doordat je over een grote autonomie beschikt.

Profilering biedt het individu meer zicht op kwaliteit omdat instellingen moeten laten zien waar ze goed in zijn. Individuen kunnen vervolgens op zoek naar een opleiding die bij hen past. Dat is fijn voor het individu maar het betekent ook dat opleidingen studenten krijgen die bij de opleiding passen. Er is veel ruimte voor talent en de ontwikkeling daarvan. Daarbij kunnen die talenten ook in een later (levens-)stadium nog ontwikkeld worden. Immers, zolang er maar genoeg potentiële studenten zijn die ervoor willen betalen, is er ruimte voor allerlei soorten onderwijs. De vrijheid in keuze en het grote aanbod zullen maken dat het eenvoudiger wordt om tussentijds of na afloop te switchen van opleiding. De grotere vrijheid voor invulling van onderwijs zal ook leiden tot het ontwikkelen van nieuwe opleidingsideeën, nieuw idealisme. Omdat de eindtermen vanuit de overheid worden vastgesteld en bewaakt, zullen instellingen leerlingen moeten trekken met extra's (zoals specialismen, internationalisering, sport en tweetalig onderwijs).

Niet alleen voor leerlingen, maar ook voor docenten zitten er aantrekkelijke kanten aan dit scenario. Als docent kun je bewust kiezen voor een school waar je deskundigheid en profiel worden gewaardeerd. Docenten kunnen zich specialiseren en de diepte ingaan met een onderwerp. Dat maakt ook een loopbaan binnen de instelling mogelijk. Het bedrijfsleven krijgt veel invloed op het onderwijs doordat het onderwijs door bedrijven wordt gefinancierd en er steeds meer leer-werktrajecten zullen komen. Het bedrijfsleven kan zeker bijdragen aan het onderwijs en een nauwere samenwerking biedt kansen voor de kenniseconomie. Doordat veel bedrijven en instellingen meer invloed kunnen gaan uitoefenen op de invulling van het onderwijs zal er een veel breder aanbod van opleidingen komen. Om zich in de moordende concurrentie te kunnen handhaven, zullen veel opleidingen gaan wer-

ken met baangaranties. Baangaranties kunnen leiden tot meer motivatie bij studenten. Harde onderlinge concurrentie tussen opleidingen en onderwijsinstellingen zullen er voor zorgen dat alleen de beste prijs-kwaliteitverhouding overeind blijft, met over het geheel genomen een stijgende kwaliteit als consequentie. Maar: wordt de invloed van het bedrijfsleven niet te sterk en moeten we niet beducht zijn voor vormen van brainwashing als één school (en het daaraan gekoppelde bedrijf) haar docenten opleidt? Voor de klant, de leerling en zijn ouders, de student, maakt de wirwar aan opleidingen het niet eenvoudig een goede keuze te maken. Kiezen voor extra kwaliteit kost bovendien geld; de ouderbijdrage zal hoger zijn. Er zullen goedkope, massale instellingen 'voor iedereen' komen en elitaire, chique, instellingen, met allerlei specialisaties, veel aandacht voor ieder individu en geavanceerd gebruik van ict (wellicht ook geheel online). Het is de vraag of de 'massale instellingen', of achterstandsscholen, sponsors in het bedrijfsleven zullen kunnen vinden. Dat betekent dat lerenden met weinig geld met minder kwaliteit genoeg moeten nemen als ze niet bijzonder opvallen in de jacht naar veelbelovende studenten. De maatschappij in dit scenario is hard: scholen moeten overleven en dat geldt ook voor individuen. Er komen winnaars en verliezers. Scholen en docenten moet studenten 'binnen houden'. Leerlingen en studenten moeten keuzes maken. Wie hier niet mee kan omgaan heeft een probleem – op zijn minst heeft hij stress. Omdat onderwijs vaak wordt verzorgd door 'flexers' heb je als docent geen vaste collega's – geen thuisbasis ("Wat een eenzaamheid, wat een kilte"). En wat voor rol heeft de school in de maatschappij? Gaat het om leerwinst, of moet de school de leerlingen vooral aan zich zien te binden? "Draait het om het imago of niet?"

Concrete toekomst

De schoolleider van 2020 lunct veel met zakenrelaties. Een schoolleider zal heel veel moeten netwerken en veel strategische keuzes moeten maken omdat financiering een belangrijke voorwaarde is. Hij zal zijn school duidelijk op de kaart moeten zetten, de school moet zich profileren. Dat zie je nu ook al, scholen profileren zich bijvoorbeeld met tweetalig onderwijs en gymnasia met aandacht voor cognities.

Opleidingsinstituten zullen er onderling behoorlijk verschillend uit gaan zien. Instituten zullen gaan werken buiten de eigen landsgrenzen, voor medewerkers betekent dit dat ze regelmatig uitstapjes maken naar het buitenland om daar aan projecten, cursussen en dergelijke te werken. In de moordende concurrentie zullen de meeste instellingen uiterste efficiëntie nastreven. Om goede kwaliteit te kunnen leveren en efficiënt te zijn, wordt van docenten en medewerkers verwacht dat ze buiten hun specialisatie kunnen kijken: interdisciplinair onderzoek en onderwijs zijn aan de orde van de dag. Veel opleidingen zullen werk en onderwijs combineren, hetgeen betekent dat docenten een meer coachende en begeleidende rol gaan ver-

vullen. Onderzoek wordt gesponsord door zowel onderwijsinstututen zelf, als door het bedrijfsleven. Studenten zijn op zoek naar een sponsor voor hun masteropleiding. Docenten en medewerkers hebben meer mogelijkheden om ook zelfstandig te opereren.

Een belangrijke vraag zal zijn op welke gebieden Nederland in die toekomst sterk zal zijn. Voor de hand liggende terreinen zijn in ieder geval de internationale rechtspraak en technologie voor de gezondheidszorg, daarnaast heeft Nederland mogelijk een toonaangevende rol op een beperkt aantal andere gebieden. Dit leidt tot een kleiner aanbod binnen Nederland aan opleidingen op de overige terreinen.

Consequenties voor de praktijk van vandaag

We willen geen extreme macht voor bedrijven. We zien kansen in samenwerking tussen bedrijven enerzijds en mensen die weten wat kwaliteit van onderwijs inhoudt anderzijds. We geloven eigenlijk niet dat bedrijven alleen maar zitten te wachten op ja-knikkers en meelopers. Je zult met elkaar moeten praten over de inhoud van het onderwijs. Er zal nog meer nadruk komen te liggen op eindtermen en het ligt voor de hand de afnemende partijen (scholen, bedrijfsleven) al in een eerder stadium te betrekken bij het formuleren hiervan. Binnen IVLOS zal worden gewerkt aan expertise om scholen te ondersteunen bij het opleiden op de scholen zelf. Verder gaat IVLOS zeker een rol spelen bij de ontwikkeling van kwaliteitsstandaarden, het meten en vergelijken van de kwaliteit van opleidingen. Daarnaast zal een efficiencyslag plaatsvinden, een meer bedrijfsmatige aanpak, zowel binnen IVLOS als op de universiteit zelf. Die ontwikkelingen zijn zelfs al in gang gezet.

Als docent dien je je te ontwikkelen als een spin in het web, die de belangen van studenten, school en maatschappij bij elkaar weet te brengen. Zoek een instelling waaraan je wilt bijdragen en blijf niet ergens zitten als je het niet met de ontwikkelingen eens bent. Het blijft heel belangrijk dat leraren in opleiding stages op verschillende scholen kunnen blijven doen zodat ze een eigen keuze kunnen maken.

Scholen moeten met hun omgeving in gesprek gaan, bijvoorbeeld met musea en andere kunstinstellingen, maatschappelijke organisaties, bedrijven. De overheid moet minder in het onderwijs investeren, zodat maatschappelijke instellingen dat meer gaan doen. Wellicht kun je je als opleiding in 2020 juist onderscheiden met 'wij doen het samen, affectief, emotioneel, menselijk'. Profileren op persoonlijke waarden wordt tegen die tijd als een belangrijke kans gezien en als een mogelijkheid om tegenwicht te bieden aan de nadelen van dit scenario. Naast instellingen die zich kenmerken door selectie en competitie zullen er instellingen ontstaan die juist gaan voor 'samen en met elkaar'.

(ON)VOORSTELBAAR (ON)VOORSPELBAAR

Robert-Jan Simons vindt dit het minst wenselijke scenario door de combinatie van onderwijzen en individueel belang. "Dit lijkt het meest op onderwijssystemen uit het verleden. De slag van onderwijzen naar leren is inmiddels gemeengoed geworden. Daarnaast vind ik leren een collectieve verantwoordelijkheid voor de toekomst, dat gaat niet puur om individueel gewin."

"Psychofarma? Daar geloof ik niets van. Mensen praten er wel over, maar dat komt er echt niet van op zo'n korte termijn", weet Hans van de Velde. Afgezien daarvan heeft scenario twee volgens hem meer voorspellende waarde dan het eerste scenario. "Er zitten wel dingen in die op komst zijn. Het verschil tussen hbo en universiteit verdwijnt, en differentiatie naar focus is in feite ook niets nieuws. Het probleem hierbij is: wat doe je met het wetenschappelijk onderzoek als dat onderscheid er niet meer is? Dan krijg je inderdaad goedkope massa-universiteiten en dure research-universiteiten."

Roy Erkens heeft er op zich niets op tegen dat studenten meer betalen voor kwalitatief hoogstaand onderwijs. "Daarmee raak je natuurlijk een gevoelige snaar. Maar als je daarmee zorgt voor een extra drive achter de kwaliteit van het onderwijs; waarom niet? Je moet wel zorgen voor een goed minimumniveau van alle universiteiten, beurzen voor minder bedeelde talentvolle studenten, dwingend studieadvies en een goed selectiesysteem zodat iedereen de kans krijgt om ervan te profiteren."

bron: U-blad 06, 14 oktober 2004

Kees Blase, seniorconsultant bij het APS (k.blase@aps.nl) introduceert in zijn kraam de hartsynchrometer. Hij vertelt dat je niet alleen maar leert met je hoofd maar ook met je hart. Een aantal scholen in Nederland werkt met 'hart-brein leren' (<http://www.aps.nl/hart-brein-leren/>). Zij zetten bewegingsoefeningen, dans en muziek in. Een docente van een Dalton school, die met hartbrein leren werkt, vertelt enthousiast over haar ervaringen. Deze manier van werken zorgt ervoor dat leerlingen minder faalangstig zijn en tot een hoger leervermogen komen.

3 GEMEENSCHAPPELIJKE WAARDEN, VORMEND ONDERWIJS

- onderwijzen x gemeenschappelijk belang (scenario 3) -

3.1 SAMENLEVING

Anno 2020 toont de samenleving ondanks pluriformiteit grote coherentie. Men hecht aan gemeenschappelijke beslissingskaders. Die kaders overstijgen het nationale belang. Daarom is de Europese Unie een succes. Na de economische eenwording staat nu de culturele eenwording hoog op de Europese agenda. Gemeenschappelijke waarden moeten verdere individualisering tegengaan. De individualisering heeft tot een verregaande culturele pluriformiteit geleid. De vaste patronen waarbinnen het leven zich afspeelde en die van generatie op generatie werden herhaald, zijn verdwenen. Er is een enorme variatie aan levensstijlen, levenslopen, etnische groepen en nationaliteiten. Anno 2020 bedraagt het aandeel niet-westerse allochtonen in Europa ongeveer 15%. In de grote steden, waaronder de Nederlandse, vormt de allochtone bevolking de meerderheid.

3.2 ONDERWIJS

Binnen deze sociaal-economische ontwikkelingen heeft de overheid een duidelijke visie op onderwijs geformuleerd. Kort samengevat luidt die: 'In een steeds pluriformer samenleving, waarin burgers steeds meer zelf verantwoordelijkheid dragen, heeft het onderwijs een belangrijke pedagogische functie, namelijk zorgdragen voor de inburgering van alle burgers in de kennissamenleving'. In de jaren daarvoor was de term 'inburgering' vooral verbonden met alloctonen en asielzoekers, maar naarmate de samenleving pluriformer werd, werd duidelijk dat inburgering eigenlijk voor alle burgers gold. Er moest letterlijk voor worden zorggedragen dat alle kinderen leren burger te worden in een democratische Europese samenleving. Duidelijk werd toen ook dat het onderwijs daarin een sleutelrol zou moeten spelen.

Voortgezet onderwijs

In 2014 is het bijzonder onderwijs opgeheven. Uiteraard pakte de toenmalige minister van Onderwijs mevr. Hirsi Ali de Grondwetswijziging die hiervoor nodig was, voortvarend aan. De pedagogische eindtermen van het onderwijs zijn duidelijk voorgeschreven: het gaat erom in de individualiserende samenleving de ontwikkeling van tolerantie, medemenselijkheid en empathie tot stand te brengen. De afsluiting van het onderwijs met een diploma betekent dan ook niet alleen een bewijs van kennis, maar ook van een bepaalde mate van burgerschapsvorming.

Bij de specifieke invulling van de pedagogische eindtermen spelen ouders, bedrijven en culturele instituties een belangrijke rol. Daardoor bestaat er nog steeds een pluriform aanbod van scholen. Ook de didactische invulling is zeer divers, hoewel de meeste scholen de oude vakkenstructuur vaarwel hebben gezegd en werken vanuit interdisciplinaire maatschappelijke thema's.

Een docent is in de eerste plaats 'mediator': hij draagt bij aan het bijeenbrengen van individuen en groepen met niet-parallelle waarden, normen en communicatie. In de tweede plaats is hij opvoeder: hij draagt bij aan de ontwikkeling van kinderen en jongeren tot volwaardige burgers binnen een pluriform Europa. Daarmee is de docent belangrijk als rolmodel die leerlingen weet te informeren, stimuleren en waar nodig corrigeren. Een bevlogen docent dwingt respect af in het maatschappelijk debat.

Hoger onderwijs

Van alle jongeren volgt 60% een opleiding in het hoger onderwijs. De voormalige hbo's zijn omgevormd tot bacheloruniversiteiten, of zijn met de oude universiteiten gefuseerd. In het kader van het 'hoger vormend onderwijs voor velen' bieden alle universiteiten brede bachelors aan. Naast academische vorming staat ook daar de humanistisch-democratische vorming centraal in de eindtermen. De meeste stu-

denten lopen in het kader van hun sociale dienstplicht een half jaar stage in een onderwijs- of ontwikkelproject elders in Europa. Na de bachelor verzorgen de universiteiten professionele en academische masterprogramma's, waarin studenten gevormd worden tot brede wetenschappers. Het onderwijs is veelal projectgebaseerd en richt zich op het verkennen en oplossen van maatschappelijke problemen. Daarmee wordt minder vanuit vakdisciplines, en meer vanuit interdisciplinaire thema's gewerkt.

Ict is een instrument voor gemeenschappelijke sturing van het onderwijs. Er is een gestandaardiseerd en samenhangend Europees netwerk van basisvoorzieningen tot stand gebracht dat alle onderwijsinstellingen verbindt. In de basisvoorziening zijn alle gegevens van studenten opgenomen, zoals de digitale portfolio's waarin studieresultaten en verworven competenties worden bijgehouden. Dit netwerk draagt bij aan het Europese streven van 'life long learning', dat nu makkelijker in praktijk kan worden gebracht. Deze Europese infrastructuur vormt ook de basis voor onderwijsgroupware-voorzieningen, gericht op ervaringsleren en samenwerkend leren. De digitale didactiek stimuleert het leggen van relaties met andere lerenden en de buitenwereld en het zichtbaar maken van denk- en samenwerkingsprocessen.

Lerarenopleidingen

In het onderwijs is meer functiedifferentiatie ontstaan. De lerarenopleidingen kennen, na een humanistisch-pedagogisch basistraject, verschillende differentiatietracés, waardoor jonge leraren zich vooral in hun sterkste richting kunnen ontwikkelen. Wie goed is in het stimuleren van leerlingen vervult vooral die rol, wie goed is in het mediëren van heterogene groepen of het begeleiden van collega's heeft daar zijn zwaartepunt. Anderen richten zich vooral op het ontwikkelen van taken of toetsen, of op de nascholing van alumni. Veel opleiders vervullen zelf ook docentrollen in het voortgezet onderwijs en omgekeerd.

FAMILIE WONDERWEL III

Hadassah

Ik heb net zo'n handig programma gedownload. Hij vraagt om een onderwerp bijvoorbeeld: Mode, dan vul je een land in bijvoorbeeld: Marokko. Krijg je zo een module die je moet doorlopen door in dialoog te gaan met je chatpartner. Nu heb ik Nürdagul uit Casablanca on line. Zij vraagt ons naar het verschil in materiaalgebruik bij kleding binnen onze cultuur. Zijn wij niet een typisch katoenland? Mijn reactie verschijnt direct in het Engels en Arabisch. En met één commando heb ik

(ON)VOORSTELBAAR (ON)VOORSPELBAAR

de chatsessie aan mijn burgerschapsportfolio gelinkt. Kijk, zo leer je nu de waarden en normen van een andere cultuur kennen.

Elise

Kunnen we vanaf nu het woord cultuur door de plee spoelen samen met alle normen en waarden?

Hadassah

Maar schat je moet gewoon beseffen dat we in een universele, multiculturele, etnisch en ethisch verantwoorde samenleving leven waarin zaken als medemenselijkheid, empathie en tolerantie hoog op de agenda staan.

Elise

Je moet politica worden. Die snappen ook nooit wat ze zelf zeggen.

Hadassah

Wat een idee. Ben hartstikke diplomatiek.

Elise

Goed idee. Misschien kun je Hirsi Ali wel om advies vragen, zal ze leuk vinden.

Hadassah

Zou je denken? Waarom ook niet, gewoon lekker vrouwen onder elkaar.

Lex

Krijg net bevestiging van het J.P Balkenende Instituut. Vanaf vandaag kunnen we deelnemen aan het naschoolse burgerschapsvormend onderwijs. Heb ons als gezin ingeschreven, dus we gaan deze cyclus gezamenlijk volgen.

Elise

Daar heb ik zo geen tijd voor.

Lex

Je werkt in een winkel. Klantvriendelijkheid is een vereiste. Empathisch vermogen is bij uitstek een onderdeel voor jou.

Elise

Ik heb gister een vrouw van honderd kilo in een broek gehesen. En ik heb er niks van gezegd. Empathie zat.

Lex

Maar weet je ook echt wat er in zo'n vrouw omgaat? In het programma dat wij gaan volgen zit zelfs een simulator gebouwd. Kun je in een handomdraai op bezoek en in gesprek bij 'De Dikke Vriendenclub'.

Elise

Hou op zeg!

Lex

Aha! Een lage tolerantiegrens, zie je wel, je hebt nog een hoop te leren.

3.3 DISCUSSIE

Aantrekkelijk versus onaantrekkelijk

Multiculturaliteit, een topic van de universitaire lerarenopleiding, is hierin goed opgepakt. De school kan gaan functioneren als een klein, multicultureel dorp, waar je geborgenheid vindt. Binnen het grote Europa is zo'n dorp een veilige thuishaven. In school worden alle lagen van de bevolking geïntegreerd: je ziet, net als in de jaren vijftig in de kerk, de leiding van de schoenenfabriek zitten naast de elektriciënen en de conciërge. Er is een gevoel van verbondenheid, dat is positief. De verbreding van je blikveld gaat vanzelf, omdat de gemeenschap waarin je leeft multicultureel is samengesteld.

Goed is ook dat het leven de scholen binnenkomt, er komen meer opdrachten van buiten de school, er wordt nieuwe kennis gemaakt binnen en buiten de scholen. Positief is dat de overheid in ieder geval een duidelijke visie heeft op doel, vorm en functie van het onderwijs, op de pedagogische taak van het onderwijs. Toe te juichen is dat de vakkengrenzen zullen vervagen, de functies opleider/docent meer samensmelten en dat er meer studenten aan het HO deelnemen.

Een gevaarlijke kant aan dit scenario is die van een pedagogische staat (waarden van bovenop opgelegd). Om dat te voorkomen moeten de machtsverhoudingen voor eenieder in de samenleving transparant blijven. Ook moet de discussie rond het gemeenschappelijke waardengoed continu worden gevoerd, zodat individuen en groeperingen zich gehoord voelen en er invloed op kunnen uitoefenen (de structuren om dat mogelijk te maken dienen daar toereikend voor te zijn). De terugkeer naar de docent als onderwijzer is eveneens minder gewenst, de taakverandering anno 2004 van docent als onderwijzer naar docent als coach werd juist zo positief gewaardeerd.

Concrete toekomst

De klassieke school met het gedefinieerde programma wordt een centrum dat regionale diversiteit initieert met uiteenlopende activiteiten. De maatschappelijke actualiteit (in directe omgeving, maar ook ver weg) staat centraal in het onderwijs om betrokkenheid en eigen verantwoordelijkheid te versterken. Het onderwijs is kleinschalig ingericht, veel samenwerking wordt gezocht en het rooster is niet op basis van uren maar op basis van dagdelen opgemaakt om de activiteiten en betrokkenheid te kunnen waarmaken. Het onderwijs is interdisciplinair van karakter met nadruk op het vinden van oplossingen voor en meningsvorming rond problemen die een integratieve aanpak nodig maken. Ruimte voor vakinhoudelijke diepgang is niet meer aanwezig, paal en perk is gesteld aan hobbyen vanuit disciplines.

Leerlingen komen naar de docent toe, fysiek, want persoonlijk contact is een belangrijk aspect van de normen en waarden. Leerlingen zijn met thema's bezig in grote ruimtes in school. Sommigen zijn er niet, want die doen onderzoek buiten school, bijvoorbeeld naar de betekenis van techniek in de maatschappij. In het VWO geven bovenbouwleerlingen begeleiding aan onderbouwleerlingen bij projecten die ze eerst zelf gedaan hebben. Docenten helpen de bovenbouwleerlingen bij het 'lesgeven'. Ook in het volwassenenonderwijs komen de deelnemers naar de school om van elkaar te leren en om elkaars werksfeer en werktipe te leren kennen (publiek en privaat komen bij elkaar).

De huidige (2004) functies van een aantal deelnemers zijn in 2020 onder druk komen te staan of bestaan in het geheel niet meer, zoals die van de docent aan een bijzondere school. De lerarenopleidingen zijn gekrompen en er is beduidend minder emloop voor de adviseringsbranche. Een ondernemer: "Met waarden en normen is geen brood te verdienen."

De informele organisatie, met name het netwerk wordt veel belangrijker. Docenten maken deel uit van netwerken die de interdisciplinaire samenwerking moeten versoepelen. De docent is mediator (coachend begeleider), vertrouwenspersoon en rolmodel. Docenten krijgen ook een opvoedende taak. Je rol als mentor wordt intensiever, je leert bij de mentor hoe je het leven in kunt gaan, samen met (de) andere kinderen. 'Samenbindende didactiek' wordt ontwikkeld (de opvolger van digitale didactiek van vroeger). Maar er zijn in 2004 ook invloeden aan het werk die realisering van dit scenario tegenwerken, zoals het huidige krachtige streven naar conceptueel onderwijs. Ook de prognose dat 60% van de jongeren doorgaat naar het hoger onderwijs acht men erg onwaarschijnlijk.

Consequenties voor de praktijk van vandaag

We breken nu al muren af tussen de vakken op school, werken meer samen met multi-

disciplinaire teams. We discussiëren nu al over de rol van docenten als opvoeders. De pedagogische eindtermen staan ter discussie: wie bepaalt ze, wie houdt ze open en ruim genoeg zodat het risico van intolerantie en nieuwe verzuiling binnen de perken wordt gehouden? We maken ons zorgen over wat er gebeurt als tolerantie uit de pedagogische eindtermen zou vallen, of uit de gemeenschappelijke normen en waarden. Het is zaak die discussie te blijven voeren. Om de aantrekkelijkheden van dit scenario te bereiken en de negatieve kanten te vermijden is het nodig te werken aan pluriformiteit in de zin van keuzevrijheid stimuleren en aanbieden van variatie in rolmodellen.

Hans van de Velde: "Dit is echt jaren '60, jaren '70. Ik sta hier zeer sympathiek tegenover, maar die kant gaat het nu eenmaal niet op. Het gaat in tegen de tijdgeest van het kapitalisme en de individualisering." Op het gebied van hoger onderwijs neemt de mobiliteit binnen Europa aanzienlijk toe. "Het hoger onderwijs wordt binnen Nederland waarschijnlijk beter georganiseerd en meer geconcentreerd. Landelijk gezien komt er dan één master per discipline. Studenten die een breed vakkenpakket ambiëren, volgen hun cursussen aan verschillende universiteiten. Zo'n landelijk systeem komt de mobiliteit binnen Europa ten goede." Zodra studenten standaardcursussen volgen aan verschillende universiteiten, wordt diplomering wel een probleem. "De vraag is dan immers welke universiteit het diploma uitreikt. Dan kom je dicht bij scenario één, waarin een daartoe bevoegde instantie je portfolio certificeert." De ontwikkeling richting 'brede' wetenschappers is volgens Van de Velde al begonnen. "Het lijkt erop dat de klok wat dat betreft twee- of driehonderd jaar wordt teruggedraaid. Ook toen waren wetenschappers breed georiënteerd. Tegelijkertijd zie je dat er bijvoorbeeld vanuit bedrijven vraag is naar gespecialiseerde studenten. Dat zijn twee tegengestelde tendensen die bediend zullen worden. De eerste door universiteiten, de tweede waarschijnlijk door bedrijven. Die kunnen afgestudeerde bachelorstudenten binnen hun bedrijf opleiden."

Een pluspunt van scenario drie vindt Roy Erkens dat het onderwijs projectgebaseerd is. En digitale portfolio's worden volgens hem inderdaad heel belangrijk. "Werkgevers zullen daar steeds meer belang aan hechten."

"Ik sluit me aan bij de vorige spreker," zegt Robert-Jan Simons.

bron: U-blad 06, 14 oktober 2004

(ON)VOORSTELBAAR (ON)VOORSPELBAAR

Bij hun kraam prijzen Fried Keesen en Lieke Schreel van het University College Utrecht (<http://www.ucu.uu.nl/>) hun waar aan en maken via een groepsgesprek duidelijk hoe hun ervaringen op het College aansluiten bij de toekomstscenario's 1 en 4. Een internationale groep van studenten volgt op het College een bachelopleiding gebaseerd op het principe van Liberal Arts & Sciences. Studenten maken kennis met meerdere disciplines, hebben veel keuzevrijheid en leren disciplineoverstijgend te denken en werken. De 'community' van het College krijgt gestalte op de multiculturele campus waar studenten wonen en studeren.

4 KENNIS- EN LEERGEMEENSCHAPPEN

- leren x gemeenschappelijk belang (scenario 4) -

4.1 SAMENLEVING

Anno 2020 is Nederland rijk en Nederland voelt zich ook rijk. De eenzijdige nadruk die de afgelopen periode op de economie lag, is voorbij. Alle aandacht richt zich op welzijn in de ruimste zin des woords. Het inzicht breekt door dat daarbij individueel en gemeenschappelijk welzijn en nut samenvallen. Het beleid is gericht op het waarborgen van de individuele ontplooiing van alle burgers als beste manier om voorop te lopen in de kenniseconomie. Ict heeft een belangrijke rol gespeeld in de ontwikkeling van kennisgemeenschappen die hebben geleid tot een nieuwe manier van verenigen en organiseren. De samenleving is 'multicommunaal': mensen sluiten zich aan bij communities met gedeelde overtuigingen en idealen. Er zijn communities op het vlak van geestelijk welbevinden, religie, milieu, democratische waarden, integratie van culturen, aandacht voor minderheden et cetera. Deze communities nemen taken op zich die in het verleden door de overheid werden verricht, zoals thuiszorg, milieuzorg, ouderenwelzijn en natuurlijk onderwijs.

4.2 ONDERWIJS

De school als organisatie van het leren was nauw verbonden met de industriële samenleving. Met de overgang naar de kennis- en diensteneconomie rond de eeuwwisseling kwam ook het schoolse onderwijs als een krakende wagen tot stilstand. Kinderen kwamen in het klassikale onderwijs onvoldoende tot hun recht. Het was te massaal, te weinig praktijkrelevant en te weinig afgestemd op wensen en capaciteiten van het individu. Leerkrachten konden de gedragsproblemen niet meer de baas. Het vmbo was als eerste volledig vastgelopen. Toen de uitval in het onderwijs niet alleen kinderen uit de onderklasse betrof, maar ook kinderen uit midden- en hogere lagen van de bevolking, werd de roep steeds luider om het roer om te gooien. Mensen waren niet meer tevreden met onderwijs via de overheid: zij begonnen hun eigen gewenste onderwijs te organiseren vanuit de eigen 'community'. In 2015 werd het Ministerie van Onderwijs omgevormd tot Ministerie van Inspiratie, Motivatie en Ontwikkeling. In de jaren daarna is de dualiteit onderwijzen-leren langzaam gaan vervagen. Onderwijzen staat steeds meer gelijk aan 'helpen leren'.

Voortgezet onderwijs

De communities organiseren en verzorgen het grootste deel van het onderwijs. De ideologische en pragmatische achtergrond van de wereldwijde communities bepalen in belangrijke mate de inhoudelijke focus, en daarmee de competenties waarop in het onderwijs de nadruk wordt gelegd. Zo tref je community-onderwijs aan dat de multiculturele samenleving centraal stelt, terwijl voor andere communities natuurbehoud, exact redeneren of communicatie speerpunten zijn. Kenmerkend bij alle communities is dat het leren en ontwikkelen van de kinderen centraal staat en dat kinderen binnen de missie van de school zelf hun lesdoelen, manier van leren en te maken eindproducten kunnen bepalen. Door de ideële betrokkenheid bij het onderwijs van de community, spelen ook de ouders en de bedrijven en organisaties waar zij werkzaam zijn, een belangrijke rol in de school. Scholen, bedrijven en individuen van eenzelfde community delen hetzelfde wireless netwerk; ouders en bedrijven kunnen zo op afstand meewerken aan het opzetten van projectonderwijs en de begeleiding van leerlingen in die projecten. Doordat velen op deze manier docenten begeleidertrollen kunnen vervullen, is 'lerarentekort' een achterhaald begrip geworden.

Leren vindt vooral plaats in projectmatige werk- en leerverbanden. Samen met je 'community tutor' en 'professional senior' bepaal je op basis van je portfolio je leerdoelen en leertraject. Portfolio-databases geven de mogelijkheid leerlingen met relevante leerdoelen te koppelen tot juniorteams. Praktijkrelevante projectvraagstukken worden in overleg tussen senior- en juniorteam geselecteerd uit projectendatabases, die gevuld zijn met praktijkcases door communities wereldwijd. De probleemeigenaar uit de betreffende community is als praktijkbegeleider betrokken bij

het leertraject van de junioren en geeft samen met de senior en de peer-junioren feedback op leerproces en praktische resultaten. Projectrollen worden afgestemd op de niveaus en interessegebieden van de leerlingen. Daardoor nemen in veel projecten zowel praktijk- als theoriegerichte leerlingen deel, met eigen maar afgestemde taken, verantwoordelijkheden, leerdoelen en streefniveaus.

Hoger onderwijs

Ook in het hoger onderwijs functioneren studenten als junioren in projectmatige werk- en leerverbanden, die zowel een professionele als een academische focus kunnen hebben. Samen met de community tutor en de professionele en academische senioren in deze werkverbanden bepaalt en monitort een student zijn leerdoelen en leertraject. Leren is meestal probleemgestuurd, op basis van projecten die uitgevoerd worden ten behoeve van maatschappelijke en/of academische vraagstukken. De werk- en leerverbanden functioneren wereldwijd, doordat via de sensor-pocket-pc altijd en overal contact gelegd kan worden met junior- en seniorpartners. De voorlopige resultaten van de werk- en leerprojecten worden gewoonlijk van peer-feedback voorzien op virtuele conferenties, waaraan zowel universiteiten als bedrijven en communities deelnemen.

Lerarenopleidingen

Voormalige lerarenopleidingen en onderwijsexpertisecentra hebben zich gespecialiseerd in het coachen van senioren en praktijkbegeleiders in het begeleiden van projectonderwijs en samenwerkingsvaardigheden. Daarnaast hebben ze zich toegelegd op het matchen van leerdoelen in individuele portfolio's met projectdoelen in de projectendatabase, en op de begeleiding van communities bij het formuleren van leerzame projecten.

FAMILIE WONDERWEL IV

Lex

Om de betrokkenheid en de saamhorigheid van dit gezin te maximaliseren heb ik ons aangesloten bij een andere community.

Hadassah (beledigd)

Lex! Zonder overleg.

Lex

We zijn lid van de community van Cultuur en Maatschappij. Vanaf nu onderwijzen wij onszelf en de ander met het accent op culturele, maatschappelijke betrokken-

heid. Vanavond gaan we naar de Schouwburg. Ze spelen een Brecht.

Elise

Vanavond gaan 'we' lekker thuis blijven, 'The Old en the Ugly' komt om acht uur.

Arend

Geen tijd. Moet mijn module 'Texelse schapen' nog maken.

Lex

Arend we zijn een community ofwel een gemeenschap. Het is nodig gezamenlijk te ondernemen om tot een gezamenlijk debat te komen.

Arend

Gezamenlijk ja. Jij hebt in je eentje besloten over te stappen. Maar zijn wij daar bij gebaat?

Lex

Je moet het zelf weten, het is niet mijn portfolio.

Arend

Mijn portfolio staat hierbuiten.

Lex

Nee, de community beheert jouw portfolio en ziet toe of jouw leerroute voldoende culturele en maatschappelijke onderdelen bevat. Ik ben in deze jouw persoonlijke tutor. Ik adviseer je vanavond mee te gaan, scoort direct punten.

Anders moet je het later inhalen.

4.3 DISCUSSIE

Aantrekkelijk vs. onaantrekkelijk

Aantrekkelijk aan dit scenario is dat leren meer onderdeel is van de maatschappij. De 'kloof' tussen school en maatschappij wordt gedicht. Samenwerken met andere groepen in de maatschappij, zoals bedrijven, culturele groepen en belangengroepen wordt door communities meer mogelijk en is belangrijker. Het leren staat er centraal zonder de hokjesgeest. Als lid van een community wordt er entrepreneurship van je gevraagd en dat in een team.

Voor mensen met weinig sociale vaardigheden zal het moeilijk zijn om aansluiting te vinden bij de samenleving. Ook bestaat het gevaar van communities die onttaarden in sektes, met name als ze aangevoerd worden door charismatische gemeenschapsleiders, of die leiden tot verzuiling. Het is denkbaar dat sommige communities tegen een maatschappelijk belang ingaan. Grote conflicten tussen communities kunnen tot oorlog leiden.

Concrete toekomst

Er bestaan zowel fysieke als elektronische communities, beide kunnen de leerling of student geborgenheid geven. Het kunnen 'netwerken' is een belangrijk onderdeel van het leren in communities. Mentoren en coaches zullen van belang zijn om het leren in communities en netwerken te begeleiden. Er zullen wel eindtermen zijn maar wie bepaalt deze?

Keuze is belangrijk. Maar kun je ook voor verschillende communities kiezen? Laat iedere community je toe?

"Ik ben coach en ik begeleid de projecten van leerlingen. Wat het onderwerp van het project is maakt niet veel uit, want ik begeleid op het aansturen van het proces en op de vraag wat het uiteindelijke product is. Ik zorg ervoor dat ze samenwerken en dat er een link is met de maatschappij. Heb je behoefte aan een mentor op een bepaald gebied of behoefte aan contact met een bepaalde groep? Ik wijs je de weg! Ik zorg ervoor dat je je in de juiste community kunt inpassen!"

"Op mijn school wordt veel aan community hopping gedaan. Dat maakt het samenwerken in een community te oppervlakkig. Maar tevens is het ons bestaansrecht als school om dit hopen in goede banen leiden".

Het leren binnen een community wordt niet via beoordeling met cijfers gestuurd. Er is veel meer sprake van feedback en beoordeling van gedrag, dat onderscheidend is tussen mensen en dat in een portfolio wordt opgenomen.

Consequenties voor de praktijk van vandaag

Uit dit scenario spreekt vertrouwen in de leerkracht van de lerende, om dat terecht te laten zijn moet de individuele keuze van de leerling meer ondersteund worden via 'just enough and just-in-time learning'. Ook de baantjes van leerlingen en studenten kunnen erbij betrokken worden. Toch zal er ook een basispakket aan kennis en vaardigheden nodig zijn, al is het de vraag in hoeverre je de verplichting moet opleggen om basisvaardigheden te leren.

Coaching bij projectgroepen en bij keuzeprocessen wordt belangrijker. Het wordt tijd de exameneisen in het voortgezet onderwijs te flexibiliseren, naar het voorbeeld van de universiteit, die al veel meer mogelijkheden heeft om zijn eigen curri-

(ON)VOORSTELBAAR (ON)VOORSPELBAAR

culum in te richten. De scheiding universitair en hoger beroepsonderwijs moet verdwijnen. De inrichting van de onderwijsruimten moet aansluiten bij het werken in communities.

Hans van de Velde vindt leren zoals scenario vier dat benadrukt "interessanter" dan onderwijzen. "Zeker bij individuele begeleiding zie je ze vooruitschieten. Ik voorzie in de masterfase inderdaad een soort meester-gezelrelatie tussen student en docent, ook weer zoals een paar honderd jaar geleden. We gaan dus op belangrijke punten juist terug in de tijd."

"Ik kan me hier niet zoveel bij voorstellen", zegt Roy Erkens. "Het gevaar van zulke kennissgemeenschappen is volgens mij dat ze ten koste gaan van het interdisciplinaire onderwijs, omdat ze verdeeld zijn naar interessegebied."

Robert-Jan Simons heeft een duidelijke voorkeur voor scenario vier. "Die combinatie tussen leren en gemeenschappelijk belang is precies wat we nodig hebben." Door de nadruk op het gemeenschappelijk belang loopt het interdisciplinair onderwijs volgens hem geen gevaar. "Ik zie mono-disciplinaire communities voor me en communities of learning. Het tweede soort zal veel doen aan onderlinge uitwisseling van leerstof."

bron: U-blad 06, 14 oktober 2004

Bij de kraam van Braingym (<http://www.braingym.nl/>) brengt Elly de Wildt-Dienske de bezoekers in beweging. Braingym is gebaseerd op het idee dat door bepaalde oefeningen (bijvoorbeeld kruislings je knieën aantikken) je energie meer gaat stromen tussen beide hersenhelften en van en naar je zintuigen. Hierdoor gaan brein en lichaam beter samenwerken en wordt het leren geoptimaliseerd. Om te kijken waarom je niet optimaal leert is het belangrijk factoren die het leren negatief kunnen beïnvloeden te reduceren, zoals emotionele of chemische stress (bijvoorbeeld verkeerd voedsel of te weinig water). Op enkele scholen waar structureel braingym-oefeningen worden toegepast in combinatie met het drinken van water, leidt dat tot betere concentratie en prestaties.

COLUMN**ZONDERWIJS?**

Marius Jaspers, docent Engels te Haarlem

Het onderwijs is dood, leve het zonderwijs! Zonder boeken, zonder overhoringen, zonder vast lesrooster zonder lesprogramma en zonder vakdocenten. En Nederland zoemt van opwinding. Bij Slash 21 en UniC lopen meer cameramensen en journalisten rond dan 'tutores' (voorheen 'leraren'). De Inspectie creëert welwillend gedoogzones waarin de vernieuwers mogen experimenteren met individueel vraaggestuurd onderwijs. En vanzelfsprekend willen huurlingen als de Stichting Leerplan Ontwikkeling en de CITO-groep ook van de partij zijn bij deze oorlogsverklaring aan de traditie.

Want in ons geloven ze allang niet meer. Wij hebben afgedaan. In de Volkskrant zegt Wil Segeren van De Nieuwste School in Tilburg: 'School is voor deze generatie kinderen vreselijk saai. Ze hebben onrust. Ze willen praten als het hén uitkomt. Ze willen leren wat zij belangrijk vinden. En dat halen ze 's avonds van internet. Dat vragen ze heus niet aan de meester.' En huiswerk 'is een uitvinding van docenten die hun lesje niet afkrijgen'.

Let wel, het zonderwijs heeft nog niets bewezen: het 'revolutionaire onderwijsconcept' wordt pas dit jaar uitgetest. Het is zeer wel mogelijk dat Segeren inmiddels is gelyncht door gedesillustreerde ouders of door zijn nieuwsgierige nieuwwetijds-kinderen in een baan om de aarde is gelanceerd. Het gaat me hier echter niet om het dédain van deze ene OMO-bobo. Wat je uit zijn woorden proeft is dat hij zich gesteund weet door het hele onderwijsestablishment. Ze vinden het allemaal: wij leraren begrijpen er niets van, met onze 'rijtjes', 'krijtjes' en 'feitjes'.

Op De Nieuwste School 'onderwerpt de leerling zichzelf, vanuit zijn eigen interesse, steeds aan nieuwe leeropdrachten'. Me dunkt een onnozel en kansloos uitgangspunt dat spoedig tot algemene apathie en balorigheid moet leiden. Alleen, denk nou niet dat een flop in Tilburg of een fiasco in Lichtenvoorde het tij kan keren: dit blijft de richting waarin wij worden gestuwd en het heeft geen zin langer tegen de stroom in te roeien.

Derhalve heb ik maatregelen genomen. De sponsoronderhandelingen naderen hun voltooiing en onder embargo geef ik u de formule van mijn binnenkort op te richten DAVITAMON TOTAAL ACADEMIE: **D**ynamisch, **A**ctiverend, **V**itaminerijk, **I**ndividualistisch, **T**hematisch, **A**ntiliterair **M**odulair **O**nderwijs.

De DTA richt zich op de bovenbouw en stelt zich ten doel jongeren op te leiden tot zelfredzame, zelfbewuste volwassenen die zich soepel bewegen op alle niveaus en in alle sectoren van onze rap veranderende maatschappij. Zoals de naam zegt, richt mijn academie zich op de totale mens: de leerling ontplooit zich zowel intellectueel, sociaal als spiritueel. Vandaar ook dat iedereen verplicht het volledige programma volgt. TOTAAL is TOTAAL!

Op de DTA doorloopt de student volgens een strak tijdschema acht gevarieerde modules (elk afgesloten met een tentamen of meesterproef), die hem in combinatie het vereiste gereedschap aanreiken voor een uitdagende carrière en ook nog eens uitstekende perspectieven bieden op persoonlijk geluk en een bevredigend sociaal leven. De studiewijzer zegt het zo:

- Module 1 Praktische vaardigheden:

EHBO, autorijles, anticonceptie, dieetkunde, etiquette, telebankieren, persoonlijke hygiëne en make-up, reparaties in huis, etc.

- Module 2 Sociale Dienstplicht:

huisbezoek bij bejaarden en gehandicapten, mantelzorg, vrijwilligerswerk, enz.

- Module 3 Calculerend burgerschap:

de belastingaangifte, subsidiologie, onkosten declareren, beleggen en creatief boekhouden. Gastdocent (onder voorbehoud) Bram Peper.

- Module 4 Stressbestrijding en onthaasting:

hoe wapen ik mij tegen spanning? Yoga, meditatietechnieken en kalligrafie, met speciale aandacht voor de slow movement.

- Module 5 Beginnend ondernemerschap:

in deze module zet de leerling een project naar keuze op, uiteenlopend van een viskraampje tot een eigen dotcomtoko. Om te slagen voor deze praktische opdracht moet op legale wijze een nettowinst van € 1500 worden gemaakt.

- Module 6 Communicatie en mediatraining:

van sollicitatiegesprek tot en met gouden handdruk alles wat je nodig hebt om je succesvol te presenteren. Onder meer assertiviteitstraining en een masterclass spreken in het openbaar met (onder voorbehoud) Jan Marijnissen.

- Module 7 Spiritualisme en zelfhulp:

reli-kennis, filosofie, aromatherapie, pendelen, droomduiding en ander noodzakelijk onderhoud voor de gemaltraiterde westerse ziel.

- Module 8 – Eindexamenstof:

deze laatste, afrondende module duurt slechts twee weken. Je hebt de afgelopen twee jaar veel geleerd en bent vanuit onze optiek helemaal klaar voor een overstap naar de university of life. Voor het zover is moet je nog wel even je havo-diploma halen. Wat moet je weten voor het eindexamen en belangrijker nog, waar kan je de antwoorden vinden? Beknopte introductie tot het verschijnsel boek door (onder voorbehoud) Michaël Zeeman, inclusief een clinic over het lezen van de inhoudsopgave.

Behalve de directeur (mijn persoontje) heeft de DTA geen vast personeel: alle medewerkers, onder wie veel BN-ers en talrijke specialisten op hun vakgebied, werken op freelance basis. Op termijn overweeg ik de bestaffing uit te breiden en dan zouden in theorie ook lezers van dit blad in aanmerking komen, op de strikte voorwaarde dat zij zich verre van hun vroegere vakgebied houden en grondig zijn ontschoold. Sollicitaties kunt u richten aan

marijas@planet.nl

bron: Levende Talen Magazine 91/8, december 2004.

Geen lesboeken of proefwerken, maar rechters, dokters en kunstenaars die voor de klas staan in de weekenschool, voor kinderen in achterstandswijken. Anouk Tijnagel en Dene Daalmeijer (www.weekenschool.nl) vertellen dat deze kinderen tussen 10 en 14 jaar erg nieuwsgierig zijn naar vakgebieden uit een wereld waarmee ze gewoonlijk nauwelijks in contact komen. De school op zondag blijkt een succes te zijn en breidt zich uit, kinderen willen massaal naar de weekenschool!

(ON)VOORSTELBAAR (ON)VOORSPELBAAR

De Universiteit Utrecht en 13 vwo-scholen uit de regio hebben samen een nieuw initiatief ontwikkeld: Het Junior College Utrecht (www.jcu.uu.nl). Het JCU biedt een unieke tweejarige opleiding in de bètavakken aan voor 5- en 6-vwo'ers. Twee dagen per week krijgen 25 leerlingen les op het JCU; de rest van de vakken volgen zij op hun eigen school. Sanne Tromp vertelt hoe leerlingen worden geprikkeld om op bèta-avontuur te gaan.

Bij de kraam van Levenderwijs (<http://www.levenderwijs.nl/>) is het een gezellige drukte, kinderen verkopen zelfgebakken koekjes (met daarbij een prachtige reken-som waarom één koekje 10 cent kost) en de kraam is omgeven door tekeningen over leren in de toekomst, met kreten als autonomie en creativiteit. Midden in de drukte staat Simone de Hoogh, moeder en thuisonderwijzer. Zij gaat in op verschillende manieren van thuisonderwijs en noemt onderzoek waaruit blijkt dat thuisonderwijs tot goede resultaten leidt, zowel in cognitief als in sociaal-emotioneel opzicht. Thuisonderwijzers wisselen ervaringen en kennis uit en ondernemen gezamenlijke activiteiten via Levenderwijs, een club die zich inzet voor thuis-onderwijs in Nederland.

5 INSPIRATIE

5.1 CARL ROHDE: DE 'SOFT SPOTS' VAN TOEKOMSTIGE GENERATIES

"Als je wilt weten hoe het onderwijs in 2020 er uitziet, moet je vooral bedenken wat voor soort studenten in 2020 naar de universiteiten gaan. Dat kan het best door te kijken naar de 'soft spots' van de huidige jongeren." Cultuursocioloog en trendwatcher Carl Rohde hield tijdens het symposium een inleiding over trends in de jongerencultuur. "Soft spots" zijn volgens Rohde: "what really makes them tick", ofwel: de collectieve gevoeligheden en drijfveren van een nieuwe generatie. Deze trends in drijfveren en gevoeligheden vormen als het ware het vlees aan het geraamte van de gepresenteerde toekomstscenario's. Volgens welk scenario de toekomst van onderwijs en onderzoek zich ook zal ontwikkelen, in ieder scenario zullen deze 'soft spots' een rol spelen.

Game generation

Rohde kenschetst de huidige generatie van jongeren tot ongeveer 14 jaar als de 'game generation'. "Dit is de eerste generatie die liever voor de computer zit te gamen, dan dat ze televisie kijkt. Televisie is retro. Gamen geeft interactieve kicks en dat wordt als spannender ervaren dan televisiekijken. Natuurlijk kunnen ook televisie- en bioscoopfilms spannend zijn, maar de actie speelt zich toch altijd af

op een scherm. Daar kijk je naar, vanaf een zekere afstand. Bij gamen zit je er echt in. Dat is ongeëvenaard spannend."

"Alle bedrijven kijken hoe ze 'interactive kicks' aan jongeren kunnen verschaffen. Dat kan het onderwijs niet negeren." Daarbij komt dat jongeren volgens Rohde vooral goed zijn in 'multitasking'. "Ze kunnen veel dingen tegelijk doen, maar kunnen zich slecht op één ding concentreren. Als ze een proefwerk maken, lezen ze de vraag maar oppervlakkig. Ze zien een paar steekwoorden en gaan dan al zappend met hun eigen fantasie aan de slag." Het onderwijs van de toekomst moet daarom interactiever en multimedialer worden om aan de gevoeligheden en drijfveren van de jeugd te voldoen. Internet wordt volgens Rohde heel belangrijk ook omdat tv, radio, pc en mobieltje samen een steeds meer geïntegreerde interactieve omgeving gaan vormen.

Generation search

Toch ziet Rohde geen toekomst waarin e-learning het persoonlijke contact tussen student en docent volledig zal vervangen. "Ik noem de huidige generatie ook wel de generation search. Onder de houding van 'mij-maak-je-niks-wijs' gaat veel onzekerheid en een uitgesproken gevoel van richtingloosheid schuil. Jongeren van tegenwoordig weten dat de samenleving winners en losers kent. Ze zijn zo ambitieus omdat ze bang zijn tot de verliezers te gaan behoren. Je kleedt je daarom met een A-merk als Armani of Boss, want daarmee laat je zien dat je een winner bent. Deze jongeren hebben grote behoefte aan geborgenheid en erbij horen."

Extended home

Rohde hoorde eens een jongere tijdens zijn onderzoek zeggen: "Als ik moet kiezen tussen een vader en moeder die altijd ruzie hebben, of een moeder alleen, dan kies ik voor het eerste." Maar thuis is gelukkig meer dan alleen vader en moeder. Jongeren hanteren een 'extended home concept', zoals één van hen het uitdrukte: "Home is where my friends are." Het maakt niet uit of die plek dan een McDonalds of een parkeerplaats betreft. Je bent thuis als je met je vrienden bent. Het mobieltje is daarbij een centraal instrument. Je kunt je 7 * 24 verbonden voelen met je vrienden. Het wordt vooral gebruikt om te sms-en. Dat je er ook mee kunt bellen is bijzaak. Dat komt bijvoorbeeld tot uitdrukking in een uitspraak van één van de proefpersonen van Rohde: "Haha, mijn vader gebruikt zijn mobiel om mee te telefoneren, ik gebruik hem om me met m'n vrienden verbonden te voelen." Nokia heeft dat goed aangevoeld met de slagzin: 'Connecting people'.

Lived experience

In de huidige samenleving is een groot gebrek aan collectief gedeelde waarden en belevingen. Iedereen 'doet zijn ding'. De search generation zoekt daarin zijn eigen

zin in het leven, zijn eigen 'lived experience'. Natuurlijk hebben alle generaties jongeren dat gedaan. Maar de huidige babyboomgeneratie kon de toekomst veroveren in een culturele setting waarin een vitale strijd woedde tussen de gevestigde autoriteiten en de opstandige jongeren. Die tijd was allesbehalve richtingloos. Huidige jongeren moeten hun eigen verhaal maken in een postmoderne cultuur waarin de Grote Verhalen dood zijn en waarin geen ideologie de vitaliteit heeft om de hele samenleving te inspireren.

Uit het 'cool hunt' onderzoek van Rohde blijkt dat jongeren vooral op zoek zijn naar authentieke en kleinschalige belevenissen waarbij zij zich betrokken voelen en die hun onderlinge vriendschapsbanden versterken. Daarom hebben jongeren een 'dubbelgevoel' jegens de Amerikaans getinte manifestaties van de beleviseconomie zoals die gecreëerd wordt door de topmerken, zoals pretparken (Disney, Efteling), themarestaurants (Planet Hollywood) of beleviswinkels (Nike Town). "Jongeren doen mee aan de beleviseconomie, maar hebben er geen goed gevoel over," aldus Rohde. "Zij willen niet dat hun een bepaalde visie wordt opgelegd; daarvoor zijn ze te cynisch en te kritisch. Jongeren willen nieuwe belevisconcepten die geconcentreerd zijn rond drie hoofdthema's: vriendschap, eenvoud en het speciale als ultieme belevenis".

Respect my authority

'You will respect my authority', is een belangrijk thema voor jongeren: 'Ik bepaal zelf wel hoe ik mijn doel wil bereiken en of ik mijn verplichtingen wil nakomen.' Belangrijk is daarom dat producten en diensten in vorm en gebruik aanpasbaar zijn aan de eigen unieke behoeften van jongeren. Rohde noemt dat: 'cool personalization'. De behoefte om zelf diensten te 'customizen' geldt natuurlijk ook voor het onderwijs.

Wat zijn de consequenties van deze trends voor het onderwijs? Volgens Carl Rohde zal het onderwijs in de toekomst interactiever en multimedialer worden. Toch blijft onderwijs ook in de toekomst iets waarin je een persoonlijke band hebt met je docent. Het honkgevoel dat het traditionele thuisgevoel vervangt, zal ook in het onderwijs een belangrijke rol blijven spelen. "Het digitale universum komt erbij, maar het oude persoonlijke universum blijft bestaan. We blijven per slot doodnormale mensen."

Carl.Rohde@wxs.nl doceert aan de universiteit van Utrecht. Daarnaast leidt hij Signs of the Time, een virtueel netwerk van trend- en marktonderzoekers wereldwijd. Kijk voor meer info op www.signsofthetime.nl.

5.2 ETIENNE WENGER: DE 21E EEUW WORDT HET TIJDPERK VAN IDENTITEIT EN HORIZONTALAAL LEREN

Etienne Wenger, expert op het terrein van Communities of Practices, begint zijn lezing met een meer dan levensgrote foto van zijn 16-jarige dochter op het projectiescherm. "Wie is zij? Wat weet zij? Waar gaat zij naar toe? Wat leert zij? En wat betekent dat allemaal voor de persoon die zij zal worden? Dat zijn de fundamentele vragen van mijn dochter en voor alle jongeren." Zijn boodschap als het gaat om het onderwijs van de toekomst: "Leren draait om de vraag: Wie ben ik en wat wil ik worden? Leren gaat over identiteit."

Wat zijn de drijvende krachten die bepalend zijn voor de toekomst van onderwijs en leren in 2020? Wenger noemt er twee: 'Horizontalisering van het leren en identiteitsontwikkeling'.

Communities of Practice

"Leren in de toekomst gaat in 'Communities of Practice', zegt Wenger. "Kijk bijvoorbeeld naar de Wereldbank. De Wereldbank kampte als strikt formeel geleide organisatie met het probleem dat kennis als het ware verstrikt raakte in de divisies, vestigingen en afdelingen. En dat is funest voor een organisatie die bezig is een omslag te maken naar een kennisorganisatie. Kennis moest weer rondstromen en voor iedereen toegankelijk zijn. De Wereldbank heeft daarom enige tijd geleden meer dan honderd zogenaamde 'Communities of Practice' ingesteld rond een bepaald thema. Een Community of Practice is een 'peer-to-peer' netwerk waarin men van elkaar leert door het uitwisselen van kennis en ervaringen en daar weer op voortborduurt."

Deze peer-to-peer groepen bleken cruciaal te zijn voor de omschakeling van de Wereldbank naar een kennisbank. Wenger: "Met het instellen van de Communities of Practice heeft de Wereldbank zich gerealiseerd dat niet de professionals ten dienste staan van de formele organisatie, maar juist de formele organisatie ten dienste staat van de professionals." "Scholen staan net als de wereldbank voor de uitdaging om kennis te laten stromen. Scholen staan van oudsher centraal in de kennisoverdracht in de samenleving, maar scholen zijn het monopolie op leren kwijtgeraakt. Kijk maar om je heen, leren gebeurt steeds vaker buiten de school."

Horizontalisering

Daarom spreekt Wenger over de 'horizontalisering van leren'. Hij bedoelt daarmee de maatschappelijke ontwikkeling dat leren een proces is waarbij twee mensen onderzoeken welke kennis, die ze afzonderlijk hebben, waardevol voor de ander zijn. Wenger noemt dat de 'negotiation of mutual relevance of different forms of knowledgeability'.

Wenger waarschuwt ervoor om horizontalisering niet te verwarren met democratisering: "Horizontalisering heeft meer met de effectiviteit van kennisuitwisseling te maken dan met democratisering. Machtverschillen verdwijnen niet. Ook in Communities of Practice zijn er masters en novicen, experts en cliënten." "Internet heeft gezorgd voor een verbreding van de horizontalisering van het leren," aldus Wenger. Op het internet ontstaan honderden kennisnetwerken, waarin mensen, los van hiërarchische verhoudingen, gegevens op het net delen, met elkaar discussiëren en hun denkbeelden direct op het net publiceren. Wenger vindt het opmerkelijk dat we overal op een horizontale manier leren, behalve in ons traditionele onderwijs. Ons traditionele onderwijs is gebaseerd op een verticale relatie tussen een zender van kennis, de onderwijzer, en een ontvanger van kennis, de leerling. Daarom moeten Communities of Practices ook in het onderwijs geïntegreerd worden.

Wenger noemt twee elkaar versterkende maatschappelijke trends die nauw verbonden zijn met de horizontalisering van het leren. De eerste trend die hij noemt is de 'personalization of value creation'. "Er vindt momenteel een belangrijke verschuiving plaats in de waardeschepping. De belangrijkste bron van waarde is niet meer de organisatie, maar het individu". Als het gaat om creativiteit en kennisvermeerdering is persoonlijke betrokkenheid bij het werk cruciaal.

Identiteitsontwikkeling

De tweede trend is volgens Wenger de 'individualization of identity'. We ontwikkelen onze identiteit niet meer binnen grote traditionele instituties als een sociale klasse of de kerk. Wenger: "Identiteit komt in de moderne samenleving steeds meer bij de persoon, en niet bij een groep of sociale categorie te liggen. Mensen vormen onderdeel van meerdere gemeenschappen en proberen in die verschillende gemeenschap-

pen hun eigen identiteit te bewaren en verder te ontwikkelen. Het individualisme is zo gezien een antwoord van mensen op de toegenomen complexiteit van de samenleving. Leren is niets anders dan identiteitsontwikkeling. Leren is een sociaal proces waarbij we onze eigen identiteit ontwikkelen door te participeren in sociale gemeenschappen en hun praktijken."

Als individualisering verder voortschrijdt, past het traditionele industriële model van leren niet meer en wordt het zelfs contraproductief! Wenger stelt daar de volgende these tegenover: "Education is about opening identities to embrace learning". Ofwel: het onderwijs heeft de taak de gedrevenheid om te leren te stimuleren. De belangrijkste les van Wenger voor het leren in de toekomst is daarom: zoek verbinding met praktijkmensen op het gebied waar je iets wilt leren en stel je open voor hun drijfveren. Wenger illustreert dit met een anekdote: "Op de middelbare school had ik een absolute hekel aan wiskunde. Ik zag er het nut niet van in en vond het een oersaai vak. Op een dag raakte ik na de les in gesprek met mijn wiskundeleraar, die overigens niet alleen docent was, maar ook geleerde. Hij was auteur van talrijke boeken op wiskundig vlak. Mijn leraar vertelde me over de elegantie en schoonheid van een wiskundige vergelijking. Dat was voor mij een eye-opener. Toen pas begreep ik de betekenis van het vak".

Identiteitsamenleving

Wenger besluit zijn voordracht over leren in de toekomst met een uitgesproken statement: "Leren in de 21e eeuw gaat vooral over identiteit. Men spreekt tegenwoordig veel over de informatiesamenleving of de kenniseconomie. Ik stel daarentegen dat de maatschappij waarnaar wij ons toe bewegen veel beter de "identiteitsamenleving" zou kunnen heten. Identiteitontwikkeling zal de belangrijkste drijfveer van burgers zijn en daarom ook van de instituties in de samenleving. De 21e eeuw zal de eeuw van de identiteit zijn."

Etienne Wenger is expert op het terrein van communities of practice, en schreef vele boeken over de waarde van communities of practice voor lerende organisaties. Kijk voor meer info op www.ewenger.com.

Anita Wuestman en Dave Drossaert bemensen de marktkraam van UNIC (www.un-ic.nl). Op UNIC is men afgestapt van elk uur een andere les. Leerlingen werken veel zelfstandig en de vakken worden bovendien in samenhang met elkaar gegeven. Toetsweken, zittenblijven en lesuitval zijn verleden tijd. De leerlingen halen in vijf à zes jaar een havo- of vwo-diploma, of een havo-diploma met vwo-certificaten. Onderwijs op maat dus.

VERDER LEZEN

Referenties

Fowles, J., Ed. (1978). *Handbook of Futures Research*. Westport, CT: Greenwood Press.

van der Heyden, K. (1996). *Scenarios, the art of strategic planning*. London: Wiley.

National Research Council (1999). *How People Learn; Bridging research and practice*. National Academy Press.

Simons, P.R.J., van der Linden, J. & Duffy, T., Eds. (2000). *New Learning*. Dordrecht: Kluwer.

Snoek, M. (2003). The use and methodology of scenario making. *European Journal of Teacher Education*, 26 (1): 9-19.

Snoek, M. & Wielenga, D. (2002). Teacher education in the Netherlands; changing gears. In: B. Moon, L. Vlasceanu & L.C. Barrows (Eds.), *Institutional Approaches to Teacher Education within Higher Education in Europe: current models and new developments*. Bucharest, UNESCO-CEPES. (zie ook <http://www.efa.nl/publicaties/algemeen.html>)

Snoek, M., Van der Wolk, W., & Den Ouden, J. (2003). Een busreis naar Rome; scenario's voor de lerarenopleiding. *VELON Tijdschrift voor Lerarenopleiders*, 24 (4): 14-23.

Weingand, D. (1995). *Futures Research Methodologies: Linking today's decisions with tomorrow's possibilities*. Paper presented at 61st IFLA General Conference, 20-25 augustus 1995. (<http://www.ifla.org/IV/ifla61/61-weid.htm>)

Wells, G. & Claxton, G., Eds. (2002). *Learning for Life in de 21st Century; Sociocultural perspectives on the future of education*. Blackwell Publishers.

Scenario- en trendstudies

Adviesraad voor het Wetenschaps- en Technologiebeleid (AWT) (2002). *Schoolagenda 2010; Kennis van Educatie 2010*. Den Haag: AWT. (zie ook <http://www.awt.nl>)

ATEE-RDC (2003). Scenarios for the future of teacher education in Europe. *European Journal of Teacher Education*, 26 (1).

CHEPS (Center for Higher Education Policy Studies) (2004). *The European Higher Education and Research Landscape 2020*. Enschede: Universiteit Twente. (zie ook <http://www.utwente.nl/cheps>)

Cito (2004). *Scenarios for the Future: About tests, exams and the use of ICT*. Arnhem: Cito. (zie ook http://www.cito.nl/i_index.htm)

Centraal Planbureau (CPB) (2004). *Vier vergezichten op Nederland: Productie, arbeid en sectorstructuur in vier scenario's*. Den Haag: CPB. (zie ook <http://www.cpb.nl/nl/pub/bijzonder/55/>)

Futureconsult: <http://www.futureconsult.nl>

Ministerie van OC&W (2001a). *Scenario's Voortgezet Onderwijs in 2010*. Zoetermeer: OCW.

(ON)VOORSTELBAAR (ON)VOORSPELBAAR

Ministerie van OC&W (2001b). *Grenzeloos Leren; een verkenning naar onderwijs en onderzoek in 2010*. Zoetermeer: OCW.

OECD (2001). *Schooling for Tomorrow; What schools for the future*. Paris: OECD. (zie ook <http://www.oecd.org>).

SCP (2004). *In het zicht van de toekomst; Sociaal en Cultureel Rapport 2004*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau. (zie ook <http://www.scp.nl/publicaties/boeken/9037701590.shtml>)

Shell: <http://www.shell.com/scenarios>

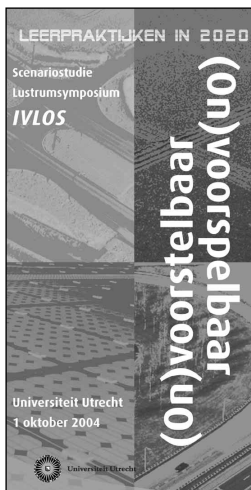
SLO (2003). *Dat klinkt als Toekomstmuziek; toekomstbeelden van onderwijs*. Enschede: Stichting Leerplanontwikkeling.

SLO (2004). *Anders leren in 2010; beelden van een nieuwe samenleving*. Enschede: Stichting Leerplanontwikkeling. (zie ook <http://catalogus.slo.nl/search/863/>)

SURF/WTR (2004). *De Vruchten Plukken. Trends en Visie*. Utrecht: Stichting SURF. (zie ook <http://www.surf.nl/wtr/publicaties.php>).

Universiteit Utrecht (2004). *Naar verantwoorde keuzes*. Werkgroep Profilering en Samenwerking van de Universiteitsraad. (zie ook <http://www.uu.nl/uraad>)

VELON: <http://www.velon.nl/toekomst-scenario's.htm>

Vernieuwende onderwijsvormen, aanwezig op het IVLOS lustrumsymposium:

Braingym: <http://www.braingym.nl/>
 Hart-brein leren: <http://www.aps.nl/hart-brein-leren/>
 Iederwijs: <http://www.iederwijs.nl>
 Ivlos, UU, 'Compacten en Verrijken':
<http://www.ivlos.uu.nl/adviesentraining/aanbodvoorscholen/hoogbegaafden/perdixcursussen/33853main.html>
 Junior College Utrecht: www.jcu.uu.nl
 Levenderwijs: <http://www.levenderwijs.nl/>
 School voor de Toekomst: <http://www.svdt.org/>
 UN-IC: www.un-ic.nl
 University College Utrecht: <http://www.ucu.uu.nl/>
 Weekendschool: www.weekendschool.nl
 De Werkplaats/Kees Boekeschool: www.wpkeesboeke.nl

Gastprekers op het IVLOS lustrumsymposium:

Carl Rohde: www.signsofthetime.nl
 Etienne Wenger: www.ewenger.com

COLUMN**TALENT ZOEKT ZIJN WEG***Hanne ten Berge, IVLOS UU*

In een ruimte met een hoog plafond en een veelheid aan geluiden komen 's middags de congresdeelnemers samen. Er zijn wandelpaden door de grote ruimte gecreëerd, maar niks is vastgelegd. Schermen die bekleed zijn met zacht materiaal en met gekleurde doeken geven de grenzen aan. Als je er tegenop loopt merk je er nauwelijks iets van en je kunt er ook gemakkelijk omheen. En dat doet iedereen ook voortdurend. Er wordt in- en uitgelopen; de scenariogrenzen vormen geen belemmering. Talent zoekt zijn weg.

Wat spreekt hen aan? De ruimte is vrolijk gekleurd en er is een groot aanbod aan mogelijke activiteiten. Overal ligt materiaal om mee aan de slag te gaan; papier, schaar, plakband, stiften, instructies om zo te pakken en te beginnen. Na een eer-

(ON)VOORSTELBAAR (ON)VOORSPELBAAR

ste aarzelend rondwalen kiest iedere deelnemer wat hij wil doen: een Loesje-uitspraak schrijven, een plattegrond tekenen van het onderwijslandschap zoals hij dat voor zich ziet, Achterwerk in de Kast voor de videocamera, deelname aan een discussie, een reactie schrijven op stellingen... Er is een keur aan mogelijkheden die benut wordt. Waar de een begint, wordt de ander geïnspireerd en vult aan of reageert. Sommige deelnemers moeten even over een drempel worden geholpen: "Kom aan onze discussietafel, we missen nog een 'negatieveling' en een 'schoolpastor'!". Ieder kan zelf bepalen wat hij doet.

Een aantal activiteiten is minder in trek: de zeepkist en het sandwichbord met stellingen uit de ochtendworkshops blijven onbemand staan. Twee 'Ivlossers' werpen zich op om met de sandwichborden te lopen. Zo worden de stellingen uit de scenarioworkshops van de ochtend onder de aandacht gebracht van de rondlopende deelnemers. Degenen die echt niet kunnen of willen kiezen uit de activiteiten bewegen los door de ruimte, vinden een (oude of nieuwe) bekende en nuttigen een kopje thee. Discussies over de scenario's concentreren zich rond uitroepen als 'dat nooit!', 'kúnnen we dat voorkomen?', 'hóe kunnen we dat bereiken?'. De discussies worden nog niet omgezet in vlammeende betogen: in elke hoek van een scenarioruimte blijft het leeg rond de zeepkist.

Terwijl een luide bel klinkt als signaal voor het begin van de paneldiscussie, wordt hier en daar nog verder gewerkt aan een tekening of plattegrond en worden gesprekken al lopend richting zaal afgerond. In de grote - nu stille - ruimte hangen tekeningen en uitspraken, spreuken en stellingen, plattegronden en kreten als tastbare overblijfselen van alle discussies.

Ook bij Iederwijs (<http://www.iederwijs.nl/>) zijn leerlingen van de partij. Continu staan zij marktbezoekers te woord over hun ervaringen. Op Iederwijs-scholen kiezen de kinderen zelf wat, hoe, met wie en op welk moment ze iets willen leren, vanuit hun eigen interesse. De school bestaat uit één groep van verschillende leeftijden en de school wordt bestuurd door begeleiders en kinderen samen. Iederwijzer Meike van der Linde vertelt dat op steeds meer plekken in Nederland Iederwijs-scholen hun deuren openen.